

การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการแต่งเรื่องกาพย์

นอกจากเรื่องกาพย์ที่ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ จะมีเนื้อหาทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ยังพบว่าลักษณะการแต่งเรื่องกาพย์รูปแบบต่าง ๆ เหล่านั้นก็มีทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน เช่นกัน ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาการเปรียบเทียบลักษณะการแต่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. กลวิธีการแต่ง
2. การใช้ภาษา

1. กลวิธีการแต่ง

เรื่องกาพย์จำนวนต่าง ๆ มีกลวิธีการแต่งแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

- ก. การแต่งแบบนิทาน
- ข. การแต่งแบบนำเรื่องบางตอนมาขยายความ
- ค. การแต่งแบบนิทาน

การแต่งแบบนิทานหมายถึง การที่ผู้แต่งค่อย ๆ คำเนินเรื่องไปสู่ปัญหาที่ละเอียด ๆ จนเข้มข้นถึงจุดสุดยอด แล้วคลี่คลายปัญหาลงไปในที่สุด เรื่องกาพย์ที่มีกลวิธีการแต่งแบบนี้ได้แก่เรื่องกาพย์ที่ปรากฏในรูปแบบกลอนอ่าน กลอนบทละคร สักวา คำฉันท์ ลิลิต และชาดก ผู้วิจัยแบ่งกลวิธีการแต่งแบบนิทานออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่

- 1) กลวิธีเล่าเรื่อง
  - 2) กลวิธีคำเนินเรื่อง
- 1) กลวิธีเล่าเรื่อง

ในเรื่องกาพย์จำนวนต่าง ๆ ส่วนใหญ่ ยกเว้นกาพย์ชาดก และสุสันชีชาดก ผู้แต่งเป็นผู้เล่าบรรยายเรื่องไปตามบทบาทของตัวละครต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์

พฤติกรรม และความรู้สึกนึกคิดภายในใจของตัวละครแต่ละตัว กล่าวคือ ผู้แต่งเป็น
ผู้วางร่มคทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับตัวละคร ดังตัวอย่าง

...สงสาร สวาสดิ์แก้ว	กาก็
พระครูชจากลิมพลี	ลาคแล้ว
แหวกสายวิสุตศรี	สังเกษ
คอยบเห็นชูแก้ว	กำพราเพร่ากาย

เสาวะนี่เสนาะแจ้ว	ใจหวาม
เชิญพิชุนมายาม	เทียมแท
หาหายแหงโคชาม	รักราม ออกเอย
มาอย่าหลมละแล	หลอกลอลวงสมร

เรียกเรียกเหลือรำร้อง	รันทู เห็นเลย
แลลบลูกแลฝา	เดือนทอง
มาเสวยทิพย์โอชาม	เชิญเทิด ณ พอ
เชิญสิงโคเคื่องนอง	หนึ่งเจายาใจ... ¹

...พรหมทศพิงอรตแสดงสคัม	หทัยวิบเพียงเพลิงเดกิงผลาญ
บุรียบคังวาสุกรีชัยชาญ	โครูประหารชนคหฺางให้โกรธา
ควยอาลัยในสุคาควงสว่าง	ไปรวมราชบักมีแลวมิสา
ยังช่าคนชรพอันชพาล	เสียแรงวาจุงใจให้ไปตาม
ควรฤคณชรรูปประมุขจิต	ทาลายมิตรไทกลิงกลางสนาม
เราไชรก็มีไชชายทราม	มาทาคความบังเหตุให้อัประมาณ... ²

สำหรับ กาทาศิชาคก และ สุสันชีชาคก อ้างว่าผู้เล่าเรื่องคือพระพุทธรเจ้า
คังข้อความว่า

...พระศาสดาทรัสตามภิกษุ นั้นว่า ภิกษุ ไคยีนว่าเชอกระสันอุยมาลิจริงหรือ
เมื่อภิกษุ นั้นถูกรับเป็นสคัยแล้ว ทรัสตามว่า เชอเห็นอะไร เมื่อเชอถูลา
เห็นมาคความแ่งตัวสรวย จึงทรัสว่า ภิกษุ ขึ้นชือวามาคความนี้ ไคร ๆ ไม่
อาจจะรักษาไค แมโบราณกับพิคทั้งหลาย เมื่อจะรักษาก็จคการให้อยู่ใน
สุบรรณพิภพ แต่ไม่อาจจะรักษาไค อันภิกษุ นั้นถูลอารชนา จึงทรงนำอคิต

¹ ลิลิตกาทิ, เลขที่ 16 ฐ 114 ชั้น 5/2 มคที่ 2.

² เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 24.

นิทานมาแสดงดังต่อไปนี้...¹

การที่ชาคกทั้งสองเรื่องมีลักษณะการเล่าเรื่องเช่นนั้น เนื่องมาจากรูปแบบการแต่งอรรถกถาชาคก และเพื่อเป็นการสร้างศรัทธาในศาสนา

2) กลวิธีดำเนินเรื่อง

ผู้วิจัยแบ่งกลวิธีดำเนินเรื่องของเรื่องกาพย์ที่มีการแต่งแบบนิทานออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

- ก) การเปิดเรื่อง
- ข) การดำเนินเรื่อง
- ค) การปิดเรื่อง
- ง) การเปิดเรื่อง

การเปิดเรื่อง หมายถึงข้อความที่จะนำไปสู่เหตุการณ์ในเรื่อง แบ่งย่อยได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

- (1) การเปิดเรื่องโดยมีความนำ
- (2) การเปิดเรื่องโดยเข้าสู่เนื้อเรื่องทันที
- (1) การเปิดเรื่องโดยมีความนำ

การเปิดเรื่องโดยมีความนำ หมายถึง การเกริ่นให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รู้อย่างละเอียดเกี่ยวกับเรื่องที่จะเล่าก่อนจะเข้าสู่เนื้อเรื่องหรือตัวนิทาน แบ่งได้เป็น

4 ลักษณะ คือ

- (ก) เปิดเรื่องโดยบทไหว้ครู
- (ข) เปิดเรื่องโดยบอกที่มาและจุดมุ่งหมายใน

การแต่ง

- (ค) เปิดเรื่องโดยบทไหว้ครู และบอกที่มา

รวมทั้งจุดมุ่งหมายในการแต่ง

- (ง) เปิดเรื่องโดยการแจกตัวละคร

(ก) เปิดเรื่องโดยบทไหว้ครู

เอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ปรากฏในวรรณคดีไทย คือการเริ่มงานประพันธ์
ด้วยบทไหว้ครู ซึ่งเป็นการกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ครูบาอาจารย์ สิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้า ตลอดจนสฤติพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เกี่ยวกับ
บทไหว้ครู ฉะอม โปษะกฤษณะ ได้กล่าวว่า

... เอกลักษณ์ในวรรณคดีไทยในที่นี้จะกล่าวถึงสิ่งที่นอกเหนือไปจากที่ท่านผู้อ่าน
ได้กล่าวกันมาแล้ว ก็คือความกตัญญูคุณ หนึ่งสื่อทาง ๆ ที่ท่านกวีใคร่จะนำไว้
สมัยโบราณจะต้องมีการไหว้ครูบาอาจารย์ พระมหากษัตริย์ บานเมืองที่ให้
ความร่มเย็นเป็นสุข พระศาสนาและสิ่งที่มีบุญคุณแทน ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร ใน
วรรณกรรมการแสดงทาง ๆ เช่น หนุกระบอกก็มีบทไหว้ครู หนึ่งใหญ่ก็มีบท
ไหว้ครู และไหว้ท้าวหนึ่ง ฯลฯ และถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง...¹

จากคำกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าการไหว้ครูนั้นมีจุดประสงค์เพื่อแสดงความ
เคารพ ความกตัญญูคุณ และนอกจากนี้ยังเชื่อกันว่า บทไหว้ครูมีอำนาจบันดาลให้
งานประพันธ์สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีสมปรารถนา ทั้งยังเพิ่มความสวัสดิ์ ความเป็น
สิริมงคลแก่ตัวผู้แต่งด้วย ทั้งนี้ สัจจาภรณ์ สิงหนลิน ได้ตั้งข้อสังเกตว่า

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ฉะอม โปษะกฤษณะ, "เอกลักษณ์ของไทยในวรรณคดี" สรุปผลการ
สัมมนาวรรณคดีไทย, หน้า 327.

...ตามระบบประเพณีอันดีงามของไทยเรามาแต่โบราณกาล ไม่ว่าคนไทยจะ
 จับงานชิ้นใดประเภทใด จะว่าเรียนศึกษาแขนงวิชาใด เราเคารพนับ
 ยกย่องครูของเรา เราทำคั้งนี้มาช้านาน และครูของเราก็สมเป็นครูแท้ อดทน
 หมั่นพร่ำสอนคอยหัวใจของครูประการเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานทางด้าน
 ศิลปะจะเป็นศิลปะด้านใดก็ตาม เรามีครู มีกาครูใหญ่ครู ยกครู ไม่ว่าจะ
 ด้านจิตรกรรม กวีนิพนธ์ ช่างฝีมือ หรือแม่ท่างานป้องกันตัว ครูของเรา แรง
 หักนั้น และเราก็ได้ประพฤติปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานนับแต่เป็นชาติไทยขึ้นมา
 เพื่อรำลึกถึงพระคุณครูผู้สอนและเพื่อเป็นสิริมงคล...¹

การเปิดเรื่องด้วยบทไหว้ครูพบในลิลิตกาก็ เป็นการกล่าวนมัสการพระ
 รัตนตรัย สรรเสริญคุณครูบาอาจารย์ บิคามารคา และสกุติพระเกียรติคุณพระเจ้า
 แขนดิน ตลอดจนชมความงามของบ้านเมือง คั้งคำประพันธ์ว่า

...สรรเพชญ์สมโภชน์แก้ว
 ขนุคามสงสารจัก
 เมื่อมารุประรายา
 เสด็จแทนรัตนชา

ขรรมาพุทธเจ้าแจก
 ทัษนัคทองเทียน

ภูาคู ไทรแอ

แจกฟ้า

ยงหยอน

เสกเสียน

พิศมัย

ปีกฉั้น

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สัจจาภรณ์ สิงหนลิน, "ความเป็นไทยในวรรณคดีไทย" สรุปผลการ
 สัมมนาวรรณคดีไทย, หน้า 328.

ประทีปประเทืองไฟ	ฉิ่งเนตร
บังมืคบังเมากัน	เกือกमार
เทศาอาทิตยา	คันชดวาย
แจกจากอะวะละลาน	เสรีจตั้ง
สงฆ์คิเรกศีลวาย	วูรสาคน
เบญจศุขหัลยั้ง	ย่ำบี
นพคุณพิศตั้งแต่	มาตา
สิโรตมคองอาคมมี	เมือบแท
คันชายเซตमार	แระเร
พระเคชเลอโลกย์แล	เลิศสรวง ¹

าลา

(ข) เปิดเรื่องโดยบอกที่มาและจุดมุ่งหมายใน

การแต่ง

การเปิดเรื่องในลักษณะเช่นนี้ พบในกาถีกลอนอ่าน (คำกลอน) ส่วนวนที่ 1-2 และชาคก เป็นการบอกให้ผู้อ่านผู้ฟังรู้ว่า เรื่องกาถีกส่วนต่าง ๆ ดังกล่าวมีเนื้อเรื่องมาจากที่ใด และมีจุดมุ่งหมายในการแต่งการเล่าอย่างไร

เรื่องกาถีกมีที่มาจากนิบาตชาคก ในชุพทกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ในพระไตรปิฎก ซึ่งเชื่อถือสืบต่อกันมาว่าเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เนื้อเรื่องในชาคกได้บอกถึงสาเหตุการเล่านิทานเรื่องกาถีกว่า เนื่องจากมีภิกษุผู้กระสันอยากเลิก พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าเรื่องนางกาถีกเพื่อแสดงให้เห็นว่า สตรีนั้นใคร ๆ ก็รักษาไว้ไม่ได้ (อาจหมายถึงการไม่สามารถผูกใจให้มีรักเดียว หรือเป็นเจ้าของแต่ผู้เดียวได้) เมื่อภิกษุวิไทยนำเค้าเรื่องมาจากชาคกมาแต่งเป็นงานประพันธ์ขึ้นใหม่ ก็คงจุดมุ่งหมายของเนื้อเรื่องไว้ตามชาคก และยังได้บอกที่มาอีกด้วย ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

¹ลิลิตกาถีก, เลขที่ 16 คู่ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

เมื่อครั้งองค์สมเด็จพระชินวร
เสวยชาติเป็นสกุณาพระยานก
หวังแสดงแห่งจิตหญิงพาล

จักกล่าวอดีตนิทานแต่ปางก่อน
ยังสัญญาแสวงหาโพธิญาณ
จึงชักเรื่องชู้าคกมาบรรหาร
ให้ชายชาญธุเชิงกษัตริย์...¹

(ค) เปิดเรื่องคว้ยบทไหว้ครูและบอกที่มา รวม

ทั้งจุดมุ่งหมายในการแต่ง

การเปิดเรื่องลักษณะเช่นนี้เป็นการผสมผสานกันระหว่างลักษณะที่ 1 และ
ที่ 2 เรื่องกาก็ที่มีลักษณะการเปิดเรื่องแบบนี้ได้แก่ กากีคำฉันท์ ในส่วนที่เป็นบท
ไหว้ครูนั้น กากีคำฉันท์มีเพียงบทสรรเสริญพระพุทธรเจ้าพระองค์เดียว ซึ่งก็ไม่ใช่
เรื่องแปลกเพราะมีวรรณคดีหลายเรื่องที่ปรากฏว่าบทไหว้ครูเป็นการกล่าวสดุดีหรือ
สรรเสริญเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ในกากีคำฉันท์ นอกจากจะมีบทไหว้ครูแล้ว
ยังมีบอกที่มาของเรื่องอีกคว้ย ว่า

สิทธิอาคมอภิวันท์	อัญชูลีกรประนม
เหนือเศียรศรีโรคม	บังคมบาทพระศาสดา
อันเปนนินโลเกษ	ทั่วซเรศไทรยโลกา
ทรงญาณปรีชา	มहिามหัตศจรรย์
เปนครูแก่เทพา	แลมณุษยลบสรรพ์
นรเทพบังคมคัล	ยออภิวันท์ทุกศัต
มีพิพจกษญาณ	ส่องทั่วโลกย์ชาติรี
เหนในอคีคมี	อนาคตประจุบัน
กรสู่วิไสยสัทว	อันอุติเนองนันต์
ควยพุทธชัสัพัญ	ญิวีสฐพิเศษญาณ
ขอนบในบัวบาท	ยุคนารดจอมอารย์
ขอถวายนมัสการ	ประนอมจิตรจงถวิล

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)...., หน้า 1.

ปวงศาสตราจารย์
ปรีชาลำแคนดิน

ปวงเสด็จสุหิมเวศ
แสดงธรรมศรีไตร

เขอโนมน่านิทานกาล
อุประโมยในกระษัตริ

เปนสกุณโกกิล
สังสอนสัตว์สขไสมย

ในประเทศพนาไลย
แกมณมุขปักษี

ในอดีทอันมี
อันตรกัตคำณณา¹

(ง) เปิดเรื่องโดยการแจกตัวละคร

ในสัควาเรื่องกาที มีการเปิดเรื่องที่แตกต่างไปจากที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ มีการเปิดเรื่องเป็นลักษณะการแจกตัวละคร ทั้งนี้เนื่องมาจากการเล่นสัควานี้เป็นการนำเอาวรรณคดีเรื่องกาทีมาเล่น จึงต้องกำหนดให้วงสัควาแต่ละวงเป็นตัวละครในเรื่อง แล้วจึงดำเนินเรื่องตามวรรณคดี ดังคำประพันธ์ว่า

สักระวามาทพร้อมนั่งล้อมหมค	จะจัดจกแจกจ่ายจำหน่ายเรื่อง
กษตรีเป็นพรหมทักกระษัตริ เมือง	พระครุทที (ชำรุด)
(ชำรุด)	กาทีพลันแจกจ่ายฝ่ายตนเริม
ให้ดูทวนครวการอย่านานเนิ่น	จงขอเชิญเทศการีบมาเอย ²

(2) การเปิดเรื่องโดยเข้าสู่เนื้อเรื่องทันที

การเปิดเรื่องในลักษณะนี้เป็นการเข้าสู่เนื้อเรื่องนิทานกาทีทันทีโดยไม่มีการเกริ่นนำถึงที่มา จุดมุ่งหมายหรือบทไหว้ครู เรื่องกาทีที่มีลักษณะการเปิดเรื่องแบบนี้ได้แก่กลอนบทละครทั้ง 3 ส่วนวน ดังตัวอย่าง

มาจะกล่าวบทไป	ถึงเทพบุตรครุชราชปักษา
สติยงพิมานรัตนา	ยอคมหาพฤกษาสุิมพลี
เชิงเขาพระเมรุบันพุก	มีศักดาปร รากฎกว่าปักษี
บินหนักกวักละโยชนควยฤทธิ	อาจขามวารีสรีทันฏร ³

¹ กาทีคำฉันท์, เลขที่ 60 ทุ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

² สัควาเรื่องกาที, เลขที่ 32 ทุ 113 ชั้น 5/4 มัคที่ 2.

³ กลอนบทละคร, เลขที่ 41 ทุ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 5/1.

ข) การดำเนินเรื่อง

เรื่องกาที่ที่มีกลวิธีการแต่งแบบนิทานทุกส่วน จะมีการดำเนินเรื่องตามลำดับปฏิบัติ คือตามลำดับเวลา ก่อนหลังของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีสัมพันธ์ต่อเนื่องกันโดยตลอด กล่าวคือ หลังจากเปิดเรื่องแล้วก็จะกล่าวถึงตัวละคร เพื่อให้ทราบว่า มีตัวละครใดบ้าง และแต่ละตัวมีบุคลิกลักษณะ คุณสมบัติ หรือสถานภาพทางสังคมอย่างไร เป็นการปูพื้นฐานของเรื่องตามลักษณะนิทานโดยทั่วไปที่จะไม่เข้าสู่เหตุการณ์สำคัญทันที จากนั้นก็สร้างเหตุการณ์หรือปัญหาให้ตัวละครมีความสัมพันธ์กัน โดยเพิ่มความเข้มข้นของเรื่องที่ละน้อย ๆ จนถึงจุดสุดยอด แล้วค่อย ๆ ลดความเข้มข้นลงในที่สุด

เรื่องกาที่ส่วนต่าง ๆ ส่วนใหญ่กล่าวถึงตัวละครพร้อมกันหมด คือ พระเจ้าพรหมทัต นางกาที่ พญาครุฑ และคนขรรพ ที่ว่า พระเจ้าพรหมทัตเป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี มีมเหสีรูปโฉมงดงามและกลิ่นกายหอมช็อคกาก็ และพระเจ้าพรหมทัตมีพี่เลี้ยงเป็นคนขรรพชื่อนาฏกุเวรซึ่งมีความชำนาญในการคิดพิณขับเพลง ส่วนพญาครุฑอาศัยอยู่ที่วิมานฉิมพลี ต่อจากนั้นก็สร้างเรื่องให้พญาครุฑแปลงกายเป็นมานพมาเล่นสกา กับพระเจ้าพรหมทัต เกิดหลงรักนางกาที่จึงลักพาไปสมสู่ที่วิมานฉิมพลี คนขรรพอาสาออกติดตามหานางจนพบและได้ร่วมสังวาสกับนางด้วย เนื้อเรื่องไต่ทวีความเข้มข้นตามลำดับจนถึงจุดสุดยอดเมื่อคนขรรพคิดพิณขับเพลงแสดงนัยให้พญาครุฑรู้ความจริง จากนั้นเนื้อเรื่องจะค่อย ๆ ลดความเข้มข้นลงและคลี่คลายไปในที่สุดว่านางกาที่ถูกลงโทษโดยการขับออกจากเมือง

เรื่องกาที่ในรูปแบบร้อยกรองที่มีการแต่งแบบนิทานนั้นใช้การดำเนินเรื่องแบบบรรยายโวหารและพรรณนาโวหารแล้วแต่ความเหมาะสม นอกจากนั้นยังใช้บทสนทนาช่วยในการดำเนินเรื่องอีกด้วย เช่นใน กาที่ค่ากลอน ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เริ่มด้วยบรรยายโวหารคือส่วนที่เล่าเรื่องความเป็นไปของเมืองพาราณสี จากนั้นก็เล่าถึงตัวละครในเรื่อง นำตัวละครในเรื่องมาสัมพันธ์กันและใช้บทสนทนา ซึ่งช่วยให้บทบาทของตัวละครเด่นชัดขึ้น หรือในส่วนของท้องกวางให้เกิดความสะเทือนอารมณ์เป็นพิเศษ ผู้แต่งก็จะใช้พรรณนาโวหาร ดังตัวอย่าง

... ยังมี ราชบรมพรหมทัต เป็นปฐมบรมราชธานี กว้างใหญ่ยาว ไคสิมสองโยชน์ หมื่นเมือง เลื่องพระเคชเคชา	ผ่านสมบัติกรุงแก้วพารา ฑลี ศรีสนุกฤษ เกษมสวรรค์ พลโจษจตุรงค์คังชญา ระอาออกออนเกลามาอภิวันท์... ¹
---	--

ข้อความข้างต้นเป็นบรรยายโวหาร เล่าถึงความเป็นไปของเมืองพารา ฑลี

... เขอมืองค้อคุเรศวิไลลักษณ์ ชื่อกาก็ศรีวิลาศคังดวงจันทร์ ..... ทาวมีพีเลี้ยงดูเปรมปราษฎ ชานิชานาญการพิณอเนกา	ประไพพิทกรังามเพียงอัปสรสวรรค์ เนื่อนั้นหอมฟุ้งจรุงใจ ..... ชื่อวานาญกุเวรย์กษา, วิชาชัยภายเกลี้ยงกลาวกลอน... ²
--	--

ข้อความข้างต้นนี้เป็นบรรยายโวหารที่กล่าวถึงตัวละครในเรื่อง

... เขุนั่งแนบแอบนางบนแท่นรัตน จึงกลาวรสพจนารตสุนทรวอน ชานอนนิงอุิงเขนยไมเงยพิทกร พิคือมานพนอยชาญสกา	ประคองหัตถ์ลุมกายสายสมร โยสมรเสมอชีพไม่นำพา ความพิทกรีบร้อนเขามาหา หวังจะมาพานองไปครองกัน... ³
---	--

ข้อความข้างต้นเป็นการใช้พรรณนาเพื่อช่วยการดำเนินเรื่อง

... รื่นรื่นชื่นจิตที่จำได้ ในสถานพิมานสิมพลี นิจจาเอยจากเขยมาเจ้าควัน ถาวาใครแนบนองประคองกาย	เหมือนเมื่อไปร่วมภิรมย์ประสมศรี กลืนยังชวยทรวงพิทังวรกาย กลืนสุคันทร สรินก็เหือกหาย กลืนสายสวาชชวยอรามา... ⁴
--	--

ข้อความข้างต้นเป็นการใช้พรรณนาโวหาร กล่าวถึงความรู้สึกของคนธรรมดาที่มีต่อนางกาก็

ในกาคำฉันท์ ลิลิตกาก็ สักวาเรื่องกาก็ กลอนอ่านสำนวนที่ 2-4 และ
กลอนบทละครทั้ง 3 ส่วน ก็มีกลวิธีการดำเนินเรื่องเช่นเดียวกับกาคำกลอน ของ

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-2.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-26.

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) คือใช้บรรยายโวหารเป็นหลัก แล้วแทรกพรรณนาโวหาร และบทสนทนา กลวิธีดังกล่าวนี้เป็นการเปลี่ยนบรรยากาศช่วยให้ไม่ซ้ำซากจำเจ อยู่กับบรรยายโวหารแต่เพียงอย่างเดียว ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังรู้สึกเพลิดเพลินยิ่งขึ้น

การใช้บทสนทนาในการดำเนินเรื่อง สร้างความสมจริง เพราะคำพูด ที่สมมุติว่าเป็นถ้อยคำจริง ๆ ของตัวละครทำให้รู้สึกใกล้ชิดกับความเป็นจริงมากกว่า คำบรรยายของผู้แต่ง นอกจากนี้ยังทำให้บทประพันธ์น่าอ่านน่าสนใจและมีชีวิตชีวาขึ้น

ผู้วิจัยพบว่าการใช้บทสนทนาช่วยให้การดำเนินเรื่องรวดเร็วด้วย ส่วน การใช้พรรณนาโวหารซึ่งพบมากที่สุดในการกวีคำฉันท์ ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่าง เชื่องช้าเพราะเรื่องมักยืดยาวอยู่กับ เหตุการณ์หรือเรื่องราวก่อนหน้านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากผู้แต่งต้องการแสดงความสามารถในการประพันธ์ และเนื้อเรื่องตอนนั้นก็ เชื่อให้ผู้อ่านสามารถใช้พรรณนาโวหารได้อย่างเต็มที่ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า การ ที่ผู้แต่งบางท่านไม่ใช้พรรณนาโวหารในตอนที่สามารถใช้ได้อย่างเต็มที่ เป็นเพราะ ผู้แต่งไม่มีความสามารถ แต่อาจเนื่องจากผู้แต่งเห็นว่าการพรรณนาเพียงสั้น ๆ ก็ เพียงพอสำหรับตอนนั้น ๆ แล้ว โดยผู้แต่งรู้จักเลือกใช้คำที่ให้ความหมายหรือภาพที่ ผู้แต่งต้องการจะสื่อมายังผู้อ่านได้เหมาะสม เช่น ตอนชมโฉมนางกาลี ในกาพย์คว่ำ กลอน ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ลิลิตกาพย์ และ กวีคำฉันท์ ในเรื่องกาพย์ 2 ส่วนแรกกล่าวเหมือนกันว่านางกาลีงามราวกับนางอัปสร และผิวกายก็หอม ชาย ใดได้ใกล้ชิด กลิ่นจะติดตัวไปนานถึง 7 วัน ดังคำประพันธ์ว่า

... เขม็องคือคุเรศวไลลักษณ์
ชื่อกาพย์ศรีวิลาลูคังดวงจันทร์
เส่มอเหมือนกลิ่นทิพมณฑาทอง
กลิ่นกายติดชายผู้นั้นไป

... สาวสมนับหมื่นหน้า
นางหนึ่งเอกก้านัล
กาพย์กึ่งแมนสวรรค
เป็นมินสายสวาสลึงเกื้อ

ประไพพักตร์งามเพียงอัปสรสวรรค์
เนื่อนั้นหอมฟุ้งจรุงใจ
ผู้ใดของสัมผัสพิสมัย
ก็นับได้ถึงเจ็ดทิวาวาร...¹

หุกพัน
นิมเนื้อ
วางรูป ไว้แฮ
กอบทาวเคียงผทม

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลังหน..., หน้า 1.

หอมองค์หอมกลิ่นแก้ว
หอมยี่งบุษควงไค้
ชายไค้รวมรสไค้
หอมกลิ่นซาบทรงชา

กลอยใจ
ดอกฟ้า
เคียงสวาสค์ แม่แธ
ชื่นชาสัศวาร¹

แต่ในกาถาคำฉันท์นอกจากจะบอกว่างกาถึงงาม "เพียงอัศรสวรรค์"² แล้ว
ยังพรรณนาชมโฉมนางที่ละส่วน ดังนี้

พิศภักตร์ผิวผ่อง
ไรเกษคือกัน
กลกลีบบุษบัน
ปานช่อไอยรา

ปรางเปรียบปรางทอง
พระกรรณนฤมล
นาสาส์นสรพรพ

คางคือคางสีห์
โอษฐ์แยมเจรจา
ยะยิบเกษา
วิเศษเสียมสาร

สอคือมฤคิ
แสงทนทค่าชลับ
คังปึกภุมรา

คิ้วคือเกาทัณฑ์
คกงคามฤคปาน
สุมสรพทศพาน
คกงถานยรยงค

ไนยเนตรเพียงมัน
เอวออนทอนกลม
พระทรวงเขาวมาลัย

กุดคือวงศษ
นะเนงนอยทรง
พิศณุคือบง
ทุมเทงควงมาลัย³

นัยน้อยช้อยชค
วรลักษณสรพรพ
กษมาลัยผจง

อาจกล่าวได้ว่า การพรรณนาชมโฉมนางกาถาที่ละส่วนดังตัวอย่างข้างต้นทำให้
การดำเนินเรื่องยืดยาวออกไปอีกไม่น้อย

อนึ่ง ผู้วิจัยพบว่า ในกาถาคำฉันท์ มีการดำเนินเรื่องบางช่วงแตกต่างไปจาก
เรื่องกาถาสำนวนอื่น ๆ กล่าวคือ เมื่อเรื่องดำเนินมาถึงว่า พระเจ้าพรหมทัตบริภาษ

¹ ลิลิตกาถา, เลขที่ 16 ทุ่ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

² กาถาคำฉันท์, เลขที่ 60 ทุ่ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

³ เล่มเดียวกัน.

นางกาگی ผู้แฉงได้ยุดิเนื้อเรื่องนิทานช่วงนี้ไว้ แล้วแสดงความคิดเห็นของกวีเองว่า พระพุทธเจ้าได้อธิบายว่าผู้หญิงเลวเป็นอย่างไร จากนั้นก็ดำเนินเนื้อเรื่องในนิทานต่อไปจนจบเรื่อง ดังคำประพันธ์

บเหมือนจริทแห่งสัทธิ อันตรกิติในราศี กามราคบยวน
เหมือนทางสูนิกข์อมวน เทโลนิวจะโหมทวน คัดบหายมวนจะทราบชุม
แม่เอไลโคพันกม ฤทธรรสมุ โสในเพื่องชุมบียคยีน
เชือจิจรจิจรโหดเห็น นีแลไครชมขึ้น ไทครชารคีนกลบคิ
จึงพระพิชิตมาร ลำแดงอาการ กานคากากิ
ฆ่าเรอรชช เห็นชุนบักษี มีใจเปรมปรีดี ก็ไปควยกัน
บรักษแศครทช ครันเห็นมมนุษย์ มีใจฤทธรรช
ชมชื่นมนุษย์ เชยชมสุบรรณ กลางคีนกลางวัน บโคคลาสคลา
.....
กินสินกินสุค ครันภพบุรุษ อนุคคกลับกลาย
สับปลี สับปลี สักยตีพาย อจจุมาผิวกาย บรคูนคูน
พระกฤษณโคพิงความ บเออนเอยทาม จึงไหประชุมชน
พวกพราหมณพฤชชา เสนาสามล ปรับโทษนิถามล นุชนารถกาก็¹

ส่วนเรื่องกาگیในรูปแบบร้อยแก้วนั้น ส่วนใหญ่ใช้บรรยายโวหาร ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็วทันอกทันใจ ทั้งนี้อาจเนื่องจากซากกเป็นเรื่องราวที่ใช้ประกอบการสอนธรรมะให้เข้าใจง่ายขึ้น จึงเน้นที่การบรรยายเนื้อเรื่องมากกว่าจะเป็นการพรรณนาให้ไคอรรรถสทางภาษา

เรื่องกาگیในรูปแบบร้อยแก้ว นอกจากจะใช้บรรยายโวหารในการดำเนินเรื่องแล้ว ผู้แต่งยังใช้บทสนทนาช่วยในการดำเนินเรื่องอีกด้วย กลวิธีดังกล่าวนี้ทำให้การดำเนินเรื่องมีชีวิตชีวา ทั้งผู้อ่านก็ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายอีกด้วย เช่น บทสนทนาระหว่างพญาครุฑกับคนธรรมดาในกาเกศิชาคก ว่า

...พระยาสุบรรณโคพิงเพลงขมุนั้นแล้ว จึงกล่าวคุาถาที่สอุงว่า ท่านข้ามทะเลไปคไคอยางไร ท่านชามแมนนำเกบู่กะไปคไคอยางไร ท่านชามทะเล

¹กาเกศิชาคก, เลขที่ 70 ทุ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 8.

ทั้งเจ็ดไปได้อย่างไร ท่านขึ้นต้นสิมพลีได้อย่างไร นาฏกเวรได้ฟังดังนั้นจึง
กล่าวคาถาที่สามว่า ข้าพเจ้าขามทะเลไปโคเพราะทาน ขามแม่น้ำเกตุกะโค
เพราะทาน ขามทะเลทั้งเจ็ดโคเพราะทาน ขึ้นต้นสิมพลีโลกก็เพราะทาน...¹

ค) การปิดเรื่อง

เมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ดำเนินมาถึงจุดสุดท้าย เนื้อเรื่องจะค่อย ๆ
คลายความเข้มข้นและคลี่คลายปัญหาลง ในเรื่องกาถีสำนวนต่าง ๆ มีการปิดเรื่อง
แตกต่างกันไป แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- (1) จบด้วยบทส่งท้าย
- (2) จบด้วยสโมชาน
- (3) จบด้วยเนื้อเรื่อง
- (1) จบด้วยบทส่งท้าย

บทส่งท้ายเป็นส่วนที่ผู้แต่งได้แสดงความมุ่งหมายในการแต่ง ชื่อผู้แต่ง
ระยะเวลาที่แต่ง ความอ่อนน้อมถ่อมตน ฯลฯ อันถือว่าเป็นวัฒนธรรมของกวีและนักปราชญ์
เรื่องกาถีที่มีการปิดเรื่องในลักษณะนี้ได้แก่ลิลิตกาถี และกลอนอ่านสำนวนที่ 3-4 ดังตัวอย่าง

...จบบทนี้บาทเบื้อง	เบารวม
โคลงรายรศกามการ	ก็เกื้อ
กาถีกอบัญหาร	ทวริใหม่ ณะพอ
กลดเค็จผดุงเอื้อ	ออกไว้วัดนา
สองพันสามร้อยเริ่ม	แรมมี
นับหกสิบแปดปี	ลวงแล
พยัมเชษฐมาศรี	ศุภบัฏ
สรวมเสรรฐอัฐมีแผ้ว	ผูกไว้อุปา
สวมบาทสมบทเกื้อ	กลุกล
ขุนวิสุมานน	หนึ่งเทศา
ขุนเพชรหมื่นพล	นามสนิจ
สองรวมทวารีเซา	ขวมแลวหวาน... ²

¹"กาถาศิชาคก", พระคัมภีร์ชาคกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 7..., หน้า 192.

²ลิลิตกาถี, เลขที่ 16 ที่ 114 ชั้น 5/5 มัคที่ 2.

... เรื่องกาก็นี้ฟังกำลังเพราะ
 ลินสมุคค์ชคสนรูปจนใจ
 รูปยูแกงบทกลอนเพิงสอนเขียน
 พอพิงไคในลักษณะอักษร
 ที่ไม่มีสัมมาคารวะ
 กินหมากอานชานกระเซ็นไม่เห็นควร
 บางคนมีตะเกียงนอนเตียงอาน
 วาจนอกอานนั้นรมควันไฟ
 ที่บางคนนั้นเล่าพวกเจ้าชู้
 ... ก็จบเรื่องกาก็ศรีสมร
 ขอเคชชะมณูพระรัตนตรัย
 หังคุมพระไตรปิฎกคิลกเลิศ
 คุณพระสงฆ์สี่ลาสมาทาน
 ขอเคชชะกศลทั้งหลายเสร็จ
 ชามพนโอมจากโลกละโลกีย์
 ลินจนบีภาก็ศรีสวัสดิ์
 ไม่คู้คุดินในบทพจนมาน
 ฉินชู้ทอแต่ความตามประโยชน์
 ในคารมไม่เพราะเสนาะกลอน

เหมือนมันเฑาะว์คนตรีปีโจน
 ไครยืมไปอานจำเป็นคำร่า
 อยาติเทียบชอกชอนเลยหลอนจา
 ไครยืมมาอานพิงไคหมิงควร
 รูปเห็นจะปนปีไม่ถึถวน
 สมุคควลเประะเป็อนลุมเลื่อนไป
 ไม่ประมาณคุดของเขายองใส
 สุมคใหม่ค้ำเป็นควงไม่หวงเลย
 อานอวคหมูพวกคุดหญิงเพราะจริงเหวย...¹
 ข้าแตงกลอนกล่าวคำพิงทำใหม่
 จงคุมภยสารพิค้อยาแฉวพาน
 ไคชู้เชคโหมีญญาชาแตกฉาน
 บำร่าศรญอันทรายมิใหม่
 สงไหถึงนิเวศนันรังศรี
 ลุมวีรัตนานิพาพาน
 แกลงประคัมประคิมฐคิกชาน
 อัยวาวชานเลยนะประคณจลาคกลอน
 ชื่อว่าโชติมณีนันพิงพิคสอน
 มิไชครฐฐสุนทรอยาติเลย...²

จะเห็นได้ว่า บทส่งท้ายในลิลิตกาก็ กลอนอ่านสำนวนที่ 3-4 มีเนื้อความ
 แตกต่างกันไป กล่าวคือ ในกลอนอ่านสำนวนที่ 3 เป็นการแสดงความอ่อนน้อม
 ถ่อมตนของผู้แต่ง (ซึ่งอาจจะเป็นภิกษุ เพราะใช้คำว่า "รูป" เมื่อกล่าวถึงตัวเอง)

¹"เรื่อง : กาก็"... , หน้า 6.

²กลอนอ่านสำนวนที่ 4 , เลขที่ 20 ที่ 115 ชั้น 5/5 มัค 2.

และคำขอร้องให้อ่านหนังสือเรื่องกาฬิสาณวนนี้ด้วยความระมัดระวัง ในกลอนอ่าน ส่วนที่ 4 และลิลิตกาฬิ มีเนื้อความในบทส่งท้ายคล้ายกันแต่ก็ต่างไปจากส่วนแรก คือ บอกชื่อผู้แต่ง ระยะเวลาที่แต่ง ที่มา จุดมุ่งหมาย แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน และขอพรจากพระรัตนตรัยให้คุ้มครองภัย ให้ปัญญาแตกฉาน และช่วยให้ผู้แต่งได้บรรลุนิพพาน ซึ่งเนื้อความประการหลังนี้มีในกลอนอ่านส่วนที่ 4 เพียงส่วนเดียว

(2) จบด้วยสโมชาน

สโมชาน คือ การประชุมชาดก หรือการแสดงการกลับชาติ ลักษณะการปิดเรื่องเช่นนี้พบในรูปแบบชาดกเท่านั้น ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของอรรถกถาชาดก สโมชานเป็นการเชื่อมเรื่องราวในอดีตกับปัจจุบันในสมัยพุทธกาล เพื่อสร้างศรัทธาเชื่อถือว่าเรื่องราวในนิทานชาดกเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่รู้สัจแล้วให้ฟัง และนอกจากชาดกจะปิดเรื่องด้วยการแสดงการกลับชาติแล้ว ยังแสดงผลของการเล่านิทานเรื่องนั้น ๆ ด้วย ดังตัวอย่าง

...ครั้นสมเด็จพระศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงจบลงแล้ว ทรงประกาศอริยสัจธรรม ในเวลาจบอริยสัจกถาภิกษุผู้กระสันอยากสึกก็ตั้งอยู่ในไสยาปฏิบัติผล แล้วทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้นมาเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วนพญาสุบรรณราชในครั้งนั้นไคมาเป็นเราคณาศคคแล...¹

(3) จบด้วยเนื้อเรื่อง

การปิดเรื่องในลักษณะนี้แตกต่างจากการจบด้วยบทส่งท้าย หรือสโมชาน โดยผู้แต่งจะใช้วิธีดำเนินบทบาทตัวละครไปจนจบเรื่อง และไม่มีการกล่าวข้อความใด ๆ ที่นอกเหนือไปจากเนื้อเรื่อง การจบเรื่องในลักษณะเช่นนี้ปรากฏในกลอนอ่านส่วนที่ 1-2 และกาฬิคำฉันท์ แท้ทั้ง 3 ส่วนก็มีรายละเอียดที่ต่างกันไป กล่าวคือ เมื่อเรื่องดำเนินมาถึงว่าพญาครุฑนางกาฬิมาส่งคืนพระเจ้าพรหมทัต ในกลอนอ่านส่วน

¹"สุสันชีชาดก", พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 8..., หน้า 67.

ที่ 1 จบเนื้อเรื่องเพียงว่าพระเจ้าพรหมทัตสั่งให้ลงโทษนางกาที ดังคำประพันธ์ว่า

...นฤบาลพิงสารสำนวนกล่าว	หทัยท้าวเพียงเพลิงประลัยเหล่า
บริภาษควยราชบัญญัติ	หญิงพาลาใจระกำกลัมพร
.....	.....
ทุกนิเวศน์เขตชั้นทวีรีเรื่อง	ถาฐเรื่องจะทำหนีคดี
ขอบใส่แพล่อยไปในวาริน	จึงจะหมคมลทินที่นินทา
ศรีสพลางสั่งเสวกามาตย์	ก็รับราชโองการนาถา
นำนาฏกาทีลีลามา	ถึงทำใส่แพแล้วลอยเอ๋ย... ¹

แต่ในอีก 2 ส่วนนั้นมีรายละเอียดเพิ่มออกไป คือ ในกาทีคำฉันท์ผู้แต่งได้เพิ่มทศรัครวญของนางกาทีเข้ามา ทั้งนี้อาจเนื่องจากผู้แต่งต้องการแสดงให้เห็นว่าแม้นางกาทีจะประกอบพฤติกรรมที่ไม่ดี แต่นางก็ยังคงมีความสำคัญในการกระทำของตน นอกจากนี้ อาจเป็นการแสดงความสามารถในการประพันธ์ของกวี เพราะบทศรัครวญที่เพิ่มมานั้นเป็นการบรรยายสภาพป่ายามเย็นไว้อย่างแจ่มชัด ว่าเต็มไปด้วยเสียงร้องของภูตผีและสัตว์ต่าง ๆ เมื่อนางกาทีต้องเดินมาคนเดียว ความตื่นตระหนกตามวิสัยหญิงก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ ดังคำประพันธ์ว่า

... กาก็ก้มเกล้า	กราบแล้วกราบเล่า	จำใจจรลี
หนาเฝือกเลือกจาง	อับปางแสนทวี	มีใครจรลี
.....	.....	.....
ส่วนชวามคร	ซบซิบกันจร	มาคู่พิศเพี้ยน
บ้างเข้าชี่หนา	บ้างมาตีเตียน	อย่างนี้อยาเรียน
.....	.....	.....
จักโทษผู้ใด	กูเองไซใคร	จักมาทำเชิญ
ความชั่วตามมา	ทันตาได้เห็น	ไซผู้ทำเชิญ
.....	.....	.....
สงสารสุบรรณ	เมื่อยามรักษัน	คือร่วมชีวา
ภูหากนอกใจ	โทษใครเลานา	คบชู้สุหา
.....	.....	.....

.....²

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 33-34.

² กาทีคำฉันท์, เลขที่ 70 คุ้ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 8.

ส่วนในกลอนอ่านส่วนวันที่ 2 ผู้แต่งได้สร้างเหตุการณ์ต่อไปจาก 2 ส่วน
ที่กล่าวมาแล้ว คือให้นางกาก็ได้พบและเป็นเมียนายพานิช* ต่อมาก็ได้เป็นเมียโจรป่า
และจบเนื้อเรื่องเท่านั้น ทั้งนี้จากกล่าวเช่นเดียวกันว่าเป็นเพราะผู้แต่งต้องการแสดง
จินตนาการว่า เมื่อนางกาก็ถูกลอยแพไปนั้น น่าจะมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นกับนางบ้าง
ดังคำประพันธ์ว่า

... ส่วนอนงค์กาก็ศรีสวัสดิ์	ร่วมสัมผัสกับกาอันไกลหงส์
ใจประมาณไม่สำราญอนงค์องค์	แต่จำจนใจรักควายจนจริง
ฝ่ายนายโจรใจบุปผายามรุ่ง	เสน่ห่มุ่งในนางสาวสยง
ถนอมนวลชวนแอบแอดอิงพิง	มิให้สิ่งใดของระคายกาย
.....	.....
แสนเกษมเปรมใจประสาจน	ريبพลเรงโทพุกเกวียนโจร
ก็มาถึงเขาหนึ่งระโหฐาน	สูงตระหง่านเงื่อนงำเงาสังขร
พอสายยั้งเห็นหินกรजर	ศศิธรเยี่ยมยอดพระเมรุ
สนั่นเสียงลึงคางชูะนีไทย	โวโวยุรองกุงสนันหุ
จกจันเรไรรองโทพฐุ	แมงภูยั้งบินวอนไปริง เอย... ¹

* ในกลอนอ่านส่วนวันที่ 5 เนื้อเรื่องจบตอนนางถูกเวรไค้ครองราชย์ต่อจาก
พระเจ้าพรหมทัต ครั้นทราบข่าวนางกาก็ก็กรีธาทัพไปรบกับท้าวทศวงศ์ เมื่อได้ชัยชนะ
ก็พานางกลับสู่เมืองพาราณสีอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข แต่เนื่องจากว่าในกลอนอ่าน
ส่วนวันที่ 5 มีบทส่งท้ายต่อไปอีก จึงไม่ได้จัดส่วนนี้ว่าเป็นการปิดเรื่องด้วยเนื้อเรื่อง
เห็นอกกลอนอ่านส่วนวันที่ 2.

¹ กลอนอ่านส่วนวันที่ 2, เลขที่ 17 ทุ 115 ชั้น 5/5 มัคที่ 2.

ข. การแต่งแบบนำเรื่องบางตอนมาขยายความ

ในที่นี้หมายถึง การนำเนื้อเรื่องบางตอนมาแต่งเป็นงานประพันธ์ชิ้นใหม่ โดยการขยายความด้วยพรรณนาโวหาร เช่น ในบทเห่กล่อมพระบรรทม ผู้แต่งนำเรื่องราวตอนพญาครุฑพานางกาก็ชมเขาพระสุเมรุและป่าหิมพานต์ แล้วพาเหาะกลับไปวิมาน มาแต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 หรือ แหล่งเครื่องเล่นมหาชาติก็ใช้เนื้อหาตอนเดียวกัน และนำมาแต่งด้วยกลอนเพลงปฏิพากย์ กลวิธี การแต่งแบบนี้จึงไม่มีการเปิดเรื่อง คำเนินเรื่อง และปิดเรื่องเหมือนกลวิธีการแต่งแบบนิทาน เพราะผู้แต่งมีใคมุ่งหมายให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกต้องการอ่าน หรือ ต้องการติดตามเรื่อง แต่มุ่งในคำอธิบายทางภาษามากกว่า เช่น ในบทเห่กล่อมพระบรรทม ตอนหนึ่งว่า

... ชี้ชมพนมแนว	นั่น เขาแก้วยุคนุชร
สัจพันศิทันคร	แลสลอนลวนเตาปลา
งูเงือกขึ้นเกลือกกลิ้ง	มัจฉิมิงคะมัจฉา
จระเข้แลเหรา	ตั้งโลมาแลปลาวาร
โยนเข่นเล่นละลอก	ชูลกระดุกจกจกจก
นาคาอันกลาหาร	ขึ้นพนพลานคงคา
หัตถิลันบินฉาบ	ก็คามขึ้นบนเวหา
ในทะเลเพชรรา	บางแลนมาแลนไป
ลำหนืด ๆ จีคจีว	เหนียว ๆ อยู่ไร ๆ
ชมชื่นฤทัย	ก็ลอยไปในเมฆา... ¹

จะเห็นได้ว่าเรื่องกาพย์ส่วนต่าง ๆ ที่มีการแต่งแบบนิทานนั้น มีกลวิธี คำเนินเรื่องแตกต่างกันไป เช่น เรื่องกาพย์ที่แต่งด้วยกลอน จะไม่มีบทไหว้ครู แต่ที่แต่งด้วยคำฉันท์และลิลิต มักจะมี ซึ่งอาจเป็นเพราะวรรณคดีประเภทคำฉันท์และลิลิตมีธรรมเนียมในการแต่งว่าจะต้องมีบทไหว้ครู เพื่อก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและเป็นส่วนที่จะก่อให้เกิดกำลังใจในการแต่งคำประพันธ์ต่อไป ผู้แต่งจะใช้บรรยายโวหารเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง และใช้พรรณนาโวหารตลอดจนบทสนทนา เพื่อ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่..., หน้า 450.

เพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่ซ้ำซากจำเจกับบรรยายโวหารเพียงอย่างเดียว

2. การใช้ภาษา

การใช้ภาษาในที่นี้เป็นเรื่องของความงามทางด้านภาษาที่กวีสร้างสรรค์ขึ้นมาช่วยความสามารถในเชิงประพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทหรือกรองที่ต้องอาศัยการอ่านออกเสียง ความไพเราะของภาษาย่อมจำเป็นมาก ผู้วิจัยแบ่งหัวข้อที่จะศึกษาด้านการใช้ภาษาออกเป็น 2 ช้อย่อย คือ

ก. การใช้สำนวนโวหาร

ข. การใช้ความเปรียบ

ก. การใช้สำนวนโวหาร

โวหาร คือการใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิง ถ้อยคำดังกล่าวผ่านการเรียบเรียงแล้วเป็นอย่างดี เพียบพร้อมด้วยเนื้อหาสาระ มีความหมายแจ่มชัด เหมาะสมกับบรรยากาศของเนื้อเรื่อง เป็นความงามทางด้านภาษาที่แสดงถึงความสามารถในเชิงประพันธ์ของกวี

เรื่องกาก็เป็นวรรณกรรมที่มีผู้แต่งหลายท่าน ทำให้มีกาก็สำนวนต่าง ๆ หลายสำนวน แต่ละสำนวนประกอบด้วยโวหารต่าง ๆ ทั้งบรรยายโวหาร พรรณาโวหาร และเทศนาโวหารเช่นเดียวกัน ที่พบมากที่สุดคือพรรณนาโวหาร รองลงมาคือบรรยายโวหาร ส่วนเทศนาโวหารนั้นมีปะปนอยู่บ้าง

1) พรรณนาโวหาร

พรรณนาโวหาร หมายถึงโวหารที่กล่าวรำพึงถึงความงามของศิลปะธรรมชาติ รวมทั้งการระบายความรู้สึกด้วยภาษาอันไพเราะบรรเจิดบรรจง

พรรณนาโวหารคล้ายบรรยายโวหารแต่สอดแทรกหรือใส่อารมณ์ความรู้สึกให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามไปด้วย โวหารแบบนี้มักใช้ชมความงามของบ้านเมือง สถานที่ ความดีของบุคคล หรือแสดงอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น โกรธ รัก ฯลฯ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงศประพันธ์ ทรงอธิบายว่า "พรรณนาโวหารเชิงแสดงอย่างการระบายสีและวาดภาพของวัตถุให้มีชีวิตจิตใจขึ้น การพรรณนาไม่ใช่อย่างบรรยาย บรรยายโวหารเป็นอย่างการถ่ายรูป ส่วนพรรณนาโวหารเป็นอย่างการวาดภาพ"¹

กาก็ส่วนต่าง ๆ ใช้พรรณนาโวหารมากที่สุด มีทั้งพรรณนาโวหาร ชมความงามของบ้านเมือง สถานที่ ชรรษชาติ บุคคล ภาวะบวบทัพ และแสดงอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น รัก โกรธ ฯลฯ นอกจากนี้พรรณนาโวหารยังอาศัยการเล่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

¹พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงศประพันธ์, วิทยาวรรณกรรม (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2504), หน้า 121.

คำโดยการซ้ำคำ หลากคำ เล่นสัมผัส เพื่อให้เกิดความไพเราะทั้งด้านเสียงและ
ความหมาย

กาพย์สำนวนต่าง ๆ ใช้โวหารชนิดนี้ในการพรรณนาให้เห็นภาพความงาม
ความน่ากลัว ความมีอำนาจ หรือความยิ่งใหญ่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตลอดจนพรรณนา
ที่แสดงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร

ก) การพรรณนาความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

เราจะพบว่าในกาพย์สำนวนต่าง ๆ มีบทพรรณนาโวหารที่เรียบเรียงด้วย
ถ้อยคำที่ไพเราะ ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามและมองเห็นภาพความงามของ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแจ่มชัด ซึ่งผู้วิจัยขอนำมากล่าวถึงเฉพาะบทพรรณนาถึงป่าหิมพานต์
และความงามของตัวละคร

(1) บทพรรณนาถึงป่าหิมพานต์

ป่าหิมพานต์เป็นชื่อป่าหนาวแถบเหนือของอินเดีย ในทางวรรณคดีนั้นก็
โบราณได้ใช้จินตนาการวาดภาพป่านี้อย่างวิจิตรพิสดารยิ่งกว่าป่าใดในโลก เพราะ
เป็นดินแดนที่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน จึงสามารถใช้จินตนาการได้อย่างไม่มีขอบเขต
ไม่ว่าจะพรรณนาถึงสิ่งใดในป่าหิมพานต์ อาทิ ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ สรรพสัตว์นานาชนิด
รวมทั้งอมรรักษ์

มีข้อสังเกตว่า กากีแต่ละสำนวนจะมีการพรรณนาเรื่องนี้ในทำนองเดียวกัน
ในกาพย์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พรรณนาภาพรวมของป่าหิมพานต์ว่ามีอะไร
บ้าง เป็นการให้ภาพกว้าง ๆ รวม ๆ ของป่านั้นเสียชั้นหนึ่ง ก่อนที่จะให้รายละเอียด
ของสิ่งต่าง ๆ ในป่านั้น เช่นตอนที่ครุฑพวงนางกากีออกจากวิมานฉิมพลีไปเที่ยวชม
ป่าหิมพานต์ ครุฑได้พรรณนาว่า

... ชี้อยอกออกเขาพระเมรุมาศ
แดงเขียวขาวเหลืองเรืองนงาองค์
ทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร
มีพฤษษาใหญ่ดำประจำทิศ
ชีชุมเขาแก้วทั้งเจ็ดชั้น
หม่อมหามัจฉาแลนาคินทร์

แก้วประหลาดงามดีสี่อย่าง
ทวีปใหญ่อยู่กลางทั้งสี่ทิศ
มีสัตว์นานจกกลอยกฐะจิวิค
เกตุสถิตสำหรับหลาฟ้าแลคิน
แม่น้ำคั่นหลั่นลคชลาสินธุ
อยู่ในดินวารีสีทันคร

สัทภณณ์มีสัทภณณ์
สิงห์โทโลกิเลนแลมังกกร

คชสีห์สีหราชแลไกรสร
นรสิงห์กินนรแลคนชรรพ์...¹

การพรรณนาให้ภาพรวมของป่าหิมพานต์นี้ไม่ปรากฏในกาพย์สำนวนอื่น แต่จะพบการพรรณนาในลักษณะทำนองแนะนำสถานที่ว่าจะได้พบอะไรบางอย่าง ซึ่งการพรรณนาลักษณะนี้ก็มีอยู่ในกาพย์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เช่น ตอนที่ครุฑเข้าไปเฝ้าโลมนางกาก็ในปราสาทของท้าวพรหมทัต

...แล้วจะพาบังอรจรจรัด
ทั้งทรายแก้ว เพชรรัตนบัณฑุมราช
ชมกิมิงคลามัจฉาในสาคร
แล้วจะพาเจ้าไปยังไกรลาส
จันทรบัวถววยกกร แล้วออนชค
แล้วจะอุ้มไปเล่นอนโณคาค
ประกอบเบญจโกสมประทุมมาลัย

ไปเที่ยวชมสัทภณณ์ที่สีทันดร
อันเคียดรคาศัพทินพระเมรุสิงขร
ฝูงกินนรคนชรรพ์ในมรรุต
อันเทวราชกัญญามาพรอมหมค
เสียวลคชัมบริงบรลงลาน
อันไสสธอากาศที่เทพมาสรลงสนาน
งามกระการรินรสเรณูนวล...²

ในบทเห่เรื่องกาพย์ พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มีการพรรณนาในลักษณะที่กล่าวมานี้ว่า

...แล้วจะพาเจ้าจรจรัด
พิจุชัมทรายแก้ว
แมน่าสีทันดร

จะพาชมพิทยาธร
เหล่าสัตว์ทระกูลวงศ์

จะได้ชมนาวิผล
อยู่ยอกเขาอัสสกรรณ

จะพาไปไกรลาส
คูเทพมามังคม

เที่ยวชมชั้นพระเมรุขร
งามทรายแพรวเชิงสิงขร
สิงขรกันเป็นกันกง

ฝูงกินนรแลเหมหงส์
อยู่ในคองเขาสีทันดร

งามสกลคังแสงสรรค

ฝูงคนชรรพ์มาชมเชย

เฝ้าเมืองบาทพระสยาม

จันทรบัวว่าดาลา...³

¹เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)...หน้า 8-9.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

³เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร (กุ่ม) พระประวัติและพระนิพนธ์ที่ร้อยกรอง...,

นอกจากนี้ยังมีการพรรณนาถึงสิ่งต่าง ๆ ในป่าหิมพานต์ นับแต่ภูมิประเทศ สรรพสัตว์ จนถึงมนุษย์นานาชาติ โดยให้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสำนวนภาษาที่ ไพเราะและงดงามยิ่งภาษาวรรณศิลป์เพื่อสื่อภาพที่ชัดเจนให้แก่ผู้อ่าน การพรรณนา เช่นนี้จะพบในกาพย์ห่อฉันทน์ เลขที่ 60 และ 70 และบทละครสำนวนที่ 3

(2) บทที่พรรณนาถึงตัวละคร

เราจะพบการชมความงามของตัวละครด้วยกลวิธีต่าง ๆ กัน นับตั้งแต่ชม เครื่องแต่งกาย ชมความงามของรูปร่างส่วนรวม และรูปร่างเฉพาะส่วน รวมทั้งการ พรรณนาเน้นถึงเป็นบางส่วน โดยจะถ่ายทอดความงามนี้ออกมาใน 3 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ การชมอย่างตรงไปตรงมา การชมโดยยกอุทาหรณ์ และการชมโดยการ เปรียบเทียบ สำหรับการชมโดยการเปรียบเทียบนี้จะยกไปพูดในตอนที่กำลังถึงความ เปรียบ

(ก) การชมอย่างตรงไปตรงมา เช่น บทชมนางกาเก

ในกาถีกถลอนอ่านสำนวนที่ 4 นายเกตราได้ชมโฉมนางกาเกที่ถูกลอยแพมา ไว้เพียงสั้น ๆ แต่ก็ทำให้ผู้อ่านตระหนักที่ว่านางมีความงามเพียบพร้อมไปทุกส่วน

"พิศไหนไม่มีชื่คสารพิศพร้อม งามละม่อมเอกเอี่ยมวิมลโฉม
ยิ่งวิจิยิ่งคิจะใครโลม โสมนัสในนางแล้วภาคะสิ่ง"¹

นอกจากนี้จะให้ตัวละครอื่นชมนางกาเกอย่างตรงไปตรงมาแล้ว ยังใช้ บทพรรณนาแสดงนามูการ ท่าทีที่ตัวละครอื่นที่แสดงความปรารถนาในตัวนางอย่าง รุนแรง ถึงแก่งแย่งชิงวิวาทกัน เป็นการเน้นให้ผู้อ่านตระหนักว่าความงามและ เสน่ห์อันรุนแรงของนาง มีอำนาจขนาดทำให้ไพร่าคะในศัวมบุรุษคู่พิถิงยากที่จะคัมได้ ดังตัวอย่างกถลอนอ่านสำนวนที่ 4.

"ต่างคนคิพิสมย์ใจจะขาด เกิดวิวาทชิงช่วงดวงสมร
ต่างคนย้อยुकเข้าคุดกร บ้างก็ซ้อนเคยคางพลางประโลม"²

¹กถลอนอ่านสำนวนที่ 4, เลขที่ 20 ตู 115 ชั้น 5/5 มัคที่ 2.

²เล่มเดียวกัน.

นอกจากชมความงามของรูปร่างส่วนรวมแล้ว ยังพบว่าหากี่ส่วน
เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ให้คนตรวจคัดพิมพ์ชมความงามของรูปร่างนางาก็ไปที่
ละส่วนเป็นการเยาะเย้ยพญาครุฑ โดยอาศัยกลมทวิมานกลีบขยาย ซ้ำคำว่า
"เสียดาย" ไว้ต้นวรรคของบทคมนั้น เป็นการปรุงแต่งความงามและอรรถรสให้
แก่บทประพันธ์ เพราะคำซ้ำในบทประพันธ์จะช่วยเน้นความหมายของคำให้มีน้ำหนัก
และสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้ผู้อ่านมากกว่าปกติ เพราะถ้อยคำพรรณนาไว้อย่าง
หนักแน่น มีความหมายลึกซึ้ง ก่อให้เกิดท่วงทำนอง จังหวะที่ไพเราะกินใจ ทั้งยัง
กระตุ้นให้ผู้อ่านมองเห็นภาพตามพรรณนานั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...เสียดายพิศกรับพิศกร์เมียงมัน	เสียดายกรรณรับรสพจนู
เสียดายชนงกฤษพิศกร์ที่ยักยวน	เสียดายเนตรนาชวนเสนหา
เสียดายปรางขวางเบือนกระบวนมา	ไหนาสาสุบรสรณจวนใจ
เสียดายโอรุเอื้อนค่าใ้กำหนด	เสียดายกรกฏอครคกรุหวัคไหว
เสียดายเตาเคลาชื่นอร่าใน	เสียดายใจน่าใจทุกสิ่งอัน... ¹

บางครั้งก็จะชมเครื่องแต่งกายของตัวละครประกอบไปกับการชมรูปโฉม
ด้วยบทประสงทงเครื่องตามธรรมเนียมของกวีไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า "คนไทย
ชอบความสะอาดรักสวยรักงาม จะเห็นว่าในวรรคคีของเรา ตัวเอกก็มีบทรอบน้ำ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรคคีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)...

แต่งตัวอยู่เสมอ ขึ้นเช้าหรือจะไปไหนก็ทักองานน้ำก่อนทุกครั้ง"¹ ดังตัวอย่าง

...วารินรศมคหมองล่องอาบ	เยนุทรบายรวยรืนชู้ंनाสา
นุงเขียนทองของโยวิไลทา	หมุณาแพรทิมทิมพริมพราย
เชมชัคุเพชรเมทละซังเรือนแสน	ใสแหวนสังวาลประสารสาย
ถือพัคคำจิวจันพรพราย	ชวนก่านัดผืนผายโคลคลา... ²

(ข) การชมโดยยกอุทาหรณ์

การชมโดยยกอุทาหรณ์ คือ การเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ หรือ ความคิดสองอย่างที่มีความหมายต่างกันว่าคล้ายกัน โดยยกเอาข้อความที่เชื่อว่าเข้าใจได้ง่ายมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่กวีต้องการอธิบาย กล่าวสั้น ๆ ได้ว่า เป็นการเปรียบเทียบโดยยกตัวอย่างนำก่อน แล้วจึงค่อยสรุปถึงสิ่งที่ต้องการกล่าวถึงในภายหลัง เช่นยกเอาชานาของพระอิศวร พระนารายณ์ และพระอินทร์ ซึ่งมีชื่อในค่านความงาม มาเปรียบกับนางกาก็ เพื่อเน้นถึงรูปลักษณะอันงดงามของนาง ดังที่ปรากฏในกาพย์กลอนอ่านสำนวนที่ 5 ว่า

"จะเป็นพระอุมาดาพระรัศมี ทรงศรีจึงไม่มีเสมอถึง
คิดขามเกรงให้เจ้าไตรศรีษะ แต่รักริงหักห้ามซึ่งกลัวเซอ"³

นอกจากนี้ยังยกความงามของนางในชั้นฟ้า และนางในธรณีมากล่าวถึงว่าไม่อาจเทียบรูปโฉมกับกาพย์ได้ ดังในกาพย์คำฉันท์

...กระมุขุรีโคจักเทียบ	แม่นจะเปรียบในธรณี
แหล่งหลาหอนเห็นมี	หึ่งเทวโลกอรอัปสร
อัมพรชั้นกาเมศ	องค์อำมเรศเทวอมร
ลักษณะเลิศอลงกร	กียกไว้ไม่ปานโฉม... ⁴

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส, "การสอนวิชาการรณคดี" คู่มือวิชาภาษาไทย เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู, 2513), หน้า 256 (เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 100 พ.ศ. 2512).

² กลอนบทละคร, เลขที่ 42 คู่ 114 ชั้น 1/2 น. มัดที่ 5/1.

³ กลอนอ่านสำนวนที่ 2, เลขที่ 17 คู่ที่ 113 ชั้น 5/5 มัดที่ 2.

⁴ กาพย์คำฉันท์, เลขที่ 70 คู่ 113 ชั้น 6/3 มัดที่ 8.

ในลิลิตกาก็ ก็ไต่ยาเปรียบเปรยความงามของกาทีว่า จะหาสิ่งใดก็หา
ได้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นครวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หรือจะเป็นรัศมีระย้าดาวเมือง แต่จะ
หาผู้ใดมีรูปลักษณะงดงามเท่ากาทีนั้นหาไม่ได้อีกแล้ว

... โอบอุ้มอำมฤตยาแก้ว	กับทนต์ ภูเอย
หาแหงหันโคกคุด	คุดโค
หาเคื้อนทระวันจูจน	จับทวีป กู้คี
หาอันทานองไท	เทานี้เหลือหา
เนาวรัตน์เวียงรุ่งเกล้า	กลางเช้า
งามะนิรัตน์เนาว	แห่งน้ำ
จับเจ้าประจงเอย	กายสควก
โถมแมสุคโลกย์ล้ำ	เทพเหลาณาโถม... ¹

จะเห็นได้ว่าการพรรณนาความงามโดยยกอุทาหรณ์เช่นที่กล่าวมานี้ ทำให้
ให้ผู้อ่านเห็นภาพของความงามนั้นลึกซึ้งยิ่งขึ้นกว่าเดิม คือแทนที่จะรับรู้ความงามด้วย
สายตา เช่น การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา ก็กลับรับรู้ความงามของรูปลักษณะนั้น
ด้วยอารมณ์ และความรู้สึกแทน

การชมโดยยกอุทาหรณ์นี้ นอกจากจะชมถึงความงามโดยรวม ๆ ของกาที
แล้ว ยังมีการชมโดยเน้นถึงคุณสมบัติบางอย่าง อันได้แก่ กลิ่นหอมบนเรือนร่างนาง
กาที ซึ่งจะติดกายชายผู้ใกล้ชิดไปถึง 7 วัน กวีได้พรรณนาว่า แม้แต่กลิ่นหอมของ
ดอกฟ้ามณฑาสวรรค์ก็ยังไม่อาจเปรียบกับกลิ่นหอมของนางซึ่งแผ่กระจายไปทั่วฟ้า
และดิน เป็นที่สรรเสริญของทวยเทพทั้งหลายได้เลยแม้แต่น้อย

... หอมองค์หอมกลิ่นแก้ว	กลอยใจ
หอมยิบบุพทวงโค	ดอกฟ้า
ชายโครวมรศโค	เคียงสวาสค์ แม่เฮ
หอมกลิ่นชาวทรวงชา	ชื่นชาสัควาร
หอมโถมจวนจบหล้า	หอมทั่วดินเพื่องฟ้า
แห่งทองหอมโถม	

¹ลิลิตกาก็, เลขที่ 16 ทุ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

มนต์โทรมเทพของ หอมหากหอมกลิ่นน่อง
แมน่านนชาลวรรคเอย...¹

ข) การพรรณนาความน่ากลัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น สภาพป่า
ยามเย็น

กาก็คำฉันท์ได้พรรณาสภาพความน่ากลัวของป่ายามเย็นไว้อย่างชัดเจน
ว่าเต็มไปด้วยเสียงผีและสัตว์ร้ายนานาชนิด เมื่อกาก็ต้องมาระแหว่ร้อนอยู่ในป่า
ตามลำพัง ความตื่นตระหนกตามวิสัยสตรีก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ เท่ากับว่ากิเลส
ความสำเร็จในการสร้างบรรยากาศให้น่าสะพรั่งกลัวได้เป็นอย่างดี

...ผีป่ากุกอง ผีโป่งเรียกร่อง ผีภูตมารยา
เทพาสังหร กระโหมคพฤกษา สกลคณนา กุกองร่างควาน
ฉนีร้ายไม้ ลิงค่างโลดไล่ ในไพรพนศถาน
เสือโครงคำริ่ม ครีมคฤกแนวซาร กิเลนคชสาร รมร้องก้องไพ
โกรสรกฤษร นางทวิสัญจร เกลื่อนกลางพนาโดย
นางกลัวตัวสัน รัตนคสดใจ เพียงจกัทักโขย มอกมวยมรณา...²

ค) การพรรณนาความยิ่งใหญ่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น การพรรณนา
บ้านเมืองและตัวละคร

(1) บ้านเมือง

มีข้อสังเกตว่า สำหรับเรื่องสถานที่โดยเฉพาะบ้านเมืองนั้น ลิลิตกาก็
ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นพิเศษ

ลิลิตกาก็เริ่มต้นเรื่องด้วยการพรรณนาให้เห็นภาพความมั่นคงเกรียงไกร
ของกรุงพาราณสี ว่าเป็นเมืองที่มีแสนยานุภาพค้ำกำลังทหารฝีมือรบแก้กล้า
เป็นที่ครันคร้ามแก่หมู่วิราชศักรุ กษัตริย์ต่างเมืองจึงส่งบรรณาการมาถวายเพื่อ
แสดงความจงรักภักดี

¹ลิลิตกาก็, เลขที่ 16 กุ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

²กาก็คำฉันท์, เลขที่ 70 กุ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 8.

ศรีลิตทททีพระเศษ มหาพีเสศุพีลารสูวส์คี รัตนราชธานี ภาวฐานศรีลิตมา
เพียบพหุเศคาเศียรคาศ กลูฆษแผนคินไทราม ปราบแผนคินไทรแหว เลียงทะเลลว
กลันนรงค์ ยงใจทะเลารุโกลลา ชุบประชาโหขึ้น อริบักคินคนชยาค รอมเอจ็กุลวุก
เกลื่อนเฝ้า เอาคอกอไมมาคัน แกวเกอะสุวรรณเวณถวาย สิ่งทะเลนาทวาย แผนฟ้า
เรื่องรุงยศรอมหลา รอมคอยชมชวัน ทานแล¹

นอกจากนี้ยังแสดงความมั่นคงทางกำลังทัพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
ซึ่งเห็นได้จากข้อความที่พรรณนามีโรงม้า โรงช้าง โรงรถ โรงศาสตราวุธ และ
คลังสมบัตินับโกฏิ ข้าวทหารและพาหนะทั้งหลายมีประสิทธิภาพและพร้อมที่จะออกศึกได้
ทุกเมื่อ ดังคำประพันธ์

รายโรงอัคราชาเว้น	ว่าเคียว
หมอกฉานแซมเหลือองกะเลียว	เลศมา
นายพันมีนขุนเจสุยว	เชิงฉลาค
ทวนคลองคลีมาดา	ถูกถวนเขมจทหาร
โรงรีโรงเทรคชุม	กุนชร
ระวางนอกไนยว	เลศแลว
คชเรศรงฤทธิรอน	อะริวราช
งามรูปแรงใจแกลว	กลันกลางาชน
สืบข้างพะบางหนึ่ง	หนีไกล กุลัวแส
คีนฉคังางวงไกว	กวาคควา
ละตัวละตัวไกร	เกุรียูเล็ก
มันชัยชิมเมบา	บมบึงคมันแทง
โรงรถจรเขรกกวีว	รายโรง
พลอยรถประดับโพลง	พลุงพรอย
เกวียนอินทเด็กโถง	ทองทิพย
งอนเงื่อนงามรถรัตนยอย	หยาคเยยเกวียนสวรรค
เวียงวังคลังโกฏิแก้ว	เงินทอง ทานแส
สรรพสิ่งสรรพปอง	เลือกโค
โรงแสงศาศตราครอง	เทรียมเล็ก
ทิมคามทิมคชไท	ทุมของคอยยาม ²

¹ลิลิตกาก็, เลขที่ 16 ทุ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

²เล่มเดียวกัน.

จะเห็นได้ว่าตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงถึงความยิ่งใหญ่ ความมั่นคงของเมือง
พาราณสี การพรรณนาในลักษณะนี้ยังพบในกาถาคำฉันท์ แต่เป็นการพรรณนาในรูป
ของการเปรียบเทียบ

(2) ตัวละคร

เราจะพบการพรรณนาถึงอุทธานุภาพของพญาครุฑในกาถีสำนวนต่าง ๆ
ใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ พรรณนาอย่างรวบรัดใช้ถ้อยคำสั้น ๆ และพรรณนาโดย
ละเอียด อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการพรรณนาในลักษณะใดก็ล้วนแต่ให้ภาพที่ชัดเจน
เช่นเดียวกัน เพียงแต่การพรรณนาในแบบหลังนี้จะได้รายละเอียดมากกว่า

(ก) การพรรณนาอย่างรวบรัด

จะเห็นได้จากกาถีสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และลิลิตกาถี อัน
เป็นตอนที่พญาครุฑคืนร่างเดิมเพื่อบินไปหานางกาถี มเหสีท้าวพรหมพิงค์ในท้องบรรทม

... ก็กลายเป็นคนุช เป็นครุฑราช	เด่นดวงาคิ้วลอยพระเวหา
แผ่หางกางปีกควยอุทธา	บังแสงสุริยาอันชกา
บันดาลเป็นมูหาวายุพิศ	จักรวรรคิกองเปรี๊ยะเสียงประหาร
ครันครันกั้นทิวจักรวาล	ถีบทะยานสูสิงหนุช... ¹

กาถีสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น กระบวนกลอนกระชับสมกับ
เป็นบทที่แสดงอานุภาพอย่างแท้จริง ใช้คำที่มีเสียงหนักแสดงถึงความรุนแรงอย่าง
แจ่มชัด เช่น "เด่นดวงาคิ้วแผ่หางกางปีก ก้องเปรี๊ยะ ครันครัน ถีบทะยาน" เป็นต้น

ส่วนลิลิตกาถี แม้จะใช้ถ้อยคำสำนวนเพียงสั้น ๆ เช่นเดียวกัน แต่ก็เพิ่ม
ในส่วนรายละเอียดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอานุภาพของครุฑว่า ทำให้เกิดพายุพิศพันไม้โค่น
แรงลมทำให้พระสุเมรุและมหาสมุทรหวั่นไหว ผู้คนพากันร่ำร้องควยความตระหนก

...ครุฑแปรเพศเป็นครุฑ ทรงมนุษย์เทนหาย ผายแผ่นขึ้นสู่โพยม โดมแดง
ถารูปีก ฉีกหางกางก้นกง บังสุริยงมีคพยับ ไมกิงกลับลุยลุม
ลมบ้านลมประไล ไหวสุเมรุแสนสมุท มนุษนีดูนาทพบ ขบเขาเสียง
แขงสงัด...²

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 4.

² กาถาคำฉันท์, เลขที่ 60 คู่ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

(ข) การพรรณนาโดยละเอียด

หากคำฉันท์พรรณนาโดยละเอียดว่า การร้ายเวทคืนร่างเดิมของพญาครุฑนั้นนอกจากจะทำให้โลกธาตุหวั่นไหวไปทั่วจักรวาลแล้ว ยังทำให้เกิดความปั่นป่วนไปทั่วทั้งท้องฟ้า แผ่นดิน ท้องน้ำ ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายต่างได้รับความตื่นตระหนกอย่างใหญ่หลวงทั่วหน้ากัน

...แล้วสูบุรุษแปรปราน	เป็นครุฑเหตยาน	วางวายเวทาทางหน
บฎิกางปีกป้องอำภล	สุริยสรองยล	กลมีคมลอนทกาล
โอมอารพระเวทเขียวชาน	จบสารบรรฎฐาร	เปนวายพิศลมปลิว
กลับกลอกเมฆหมอกปลองปลิว	พองฝนเลื่อนลิ่ว	กูเซนกรชานอำภร
เมฆนิลแคนคองคร	ไพพฤษสิงขร	ยอเยะยรรบรรฎฐา
वलเวงเครงครีก้องอื้อ	สกลเมรุนันคณา	จโธนอรเอนเอียง
กองกีกครีกโครมกรย์เกรียง	อรนพแซรงเสียง	บรรฎฐาลอกจอกจนา
ฝูงมัตพยากรจรชาร	งูเงือกเลือกลาร	พุงคปาฏิเหรา
มhitราชชเรื่อปรา	กฏพิงแหงวา	สุกรีกกรกุดมทาร
มัวมิตทุกทิตทุกสการน	สุบรรณูบันคารพ	ควยสาทรเวทอันไกร... ¹

จะเห็นได้ว่าตัวอย่างข้างต้นนี้ พรรณนาได้แจ่มชัดยิ่งนัก ทำให้ผู้อ่านตระหนักในความยิ่งใหญ่ของพญาครุฑว่าไม่มีผู้ใดจะมาเทียบเคียงได้

ง) การพรรณนาความรู้สึกและอารมณ์ของตัวละคร

จะพบว่าในกาพย์จำนวนต่าง ๆ นิยมการพรรณนาความรู้สึกและอารมณ์โดยการเล่นคำ ซ้ำคำ เเชิงกระสวนคำ เป็นหลัก นอกเหนือจากนั้นเป็นการพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา และการพรรณนาโดยยกอุทาหรณ์

(1) การพรรณนาโดยอาศัยการเล่นคำ

การเล่นคำ เป็นศิลปะการพลิกแพลงตกแต่งคำในกวีนิพนธ์แบบหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย เพราะสามารถใช้พลังของถ้อยคำถ่ายทอดอารมณ์สะเทือนใจไปกระทบใจผู้อ่านให้เกิดความรู้สึกหวั่นไหวคล้อยตาม เช่น

¹กาพย์คำฉันท์, เลขที่ 60 ตู 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

(ก) อารมณ์รัก

การพรรณนาอารมณ์รักในกาพย์สำนวนต่าง ๆ นั้น ที่เด่นชัดที่สุดคือการใช้
 ภาวะสวนคำ ซึ่งเป็นรูปแบบของการซ้ำคำภายในคำประพันธ์แต่ละวรรค เป็นการสร้าง
 ลักษณะพิเศษในคำประพันธ์ด้วยลีลาของกลบท แต่มิได้ออกมาในรูปแบบกลบทโดยตรง
 เพียงแต่ให้มีลักษณะของการซ้ำคำและความเชิงกระสวน ซึ่งช่วยให้เสียงของคำ
 ประพันธ์ไพเราะขึ้น ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพได้อย่างแจ่มชัด เช่นตอนที่พญาครุฑได้
 นางกาก็ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พรรณนาให้เห็นว่าคนทั้งสองต่าง "ลืม" ลื่น
 ทุกสิ่งทุกอย่าง เป้าแต่ "หลง" ไหลเส่นหาซึ่งกันและกันเท่านั้น

...ครุฑลืมหงเล่นอโนคาต	นุชนาฏลืมมิ่งมโหสรวรย์
ครุฑละเล็งลืมเลนสักรัณฑ	สุคาจันทรลืมกษัตริย์ภูสิตา
ครุฑลืมร่อนเลนโทยมบน	นิรมลลืมสนมสนิทหนา
ครุฑลืมไลคายนาคา	กัลยาลืมเลนอุทยาน
ครุฑหลงชมทรงสมรขึ้น	นางหลงรื่นชมรักบุ้กษาศาล
ครุฑละเล็งหลงเชิงยุพาพาล	เขาวมาลย์หลงเล่ห์ประหลาดโลม
ครุฑหลงกลืนกายสมรขจรรื่น	นางหลงชื่นรสทิพย์อันเจิดโฉม
ครุฑเฝ้าหลงกระบวนชวนตระโถม	นางหลงโสมนัสในสุกษา... ¹

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ยังเห็นลักษณะการใช้คำหลากหลาย
 อันเป็นศิลปะการเล่นคำอย่างหนึ่ง ซึ่งเลือกสรรคำที่มีความหมายเดียวกัน แต่มี
 รูปศัพท์ต่างกันมาใช้พรรณนาในที่ใกล้ ๆ กัน อันเป็นวิธีเสียงมิให้ผู้อ่านเกิดความ
 เบื่อหน่ายต่อการซ้ำคำที่ซ้ำซากจำเจ และเพื่อให้เกิดความไพเราะทางค่านเสียง
 สัมผัส เช่น หลากคำว่า "ผู้หญิง" ในตัวอย่างข้างต้นว่า นุชนาฏ สุคาจันทร นิรมล
 กัลยา เขาวมาลย์ ยุพาพาล สมร เป็นต้น

นอกจากนี้ การซ้ำคำและความในเชิงกระสวนคำดังตัวอย่างของกาพย์
 สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น ยังปรากฏในกาพย์กลอนอ่านสำนวนที่ 2 ใน
 ตอนที่พรรณนาถึงนายเกตราไค่นางกาก็ แสดงถึงความนิยมของกวีที่มีต่อศิลปะการ
 เล่นคำเชิงกระสวนคำอย่างเห็นได้ชัด ดังคำประพันธ์

¹เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 8.

แต่เฝ้าเยี่ยมชมนวนสวัสดิ์
นางลิ้มเจ้ากรุงธนบุรี
นายเกศราลิ้มสินค้าของชาย
นางลิ้มครูพิกษาที่มีพงศ์
ภาก็ลิ้มคนขรรพอันชาญเวท
นายพานิชศึกษาควยกลินนวล

ลิ้มประพาสพุนสถานชลาสิน
ยินดีหลายเลขประขุลาศทรง
เคยจำนายก็ไม่ได้นึกประสงค์
นายสำเภาทุลงเลขกระบวณชวน
ทั้งชอบเชษฐดินที่คำหนักสวน
มีแตกวนกอเกื้อในกามา...¹

แม้จะใช้การเล่นคำทำนองเดียวกัน แต่สำนวนกลอนตัวอย่างหลังขาดความ
สม่าเสมอในคำขึ้นการซ้ำคำ จึงไม่อาจเทียบได้กับสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
เลยแม้แต่หน่อย

(ข) อารมณ์โกรธ

ในกาถีกลอนบทละครสำนวนที่ 2 นั้น พรรณนาอารมณ์โกรธแค้นของพญาครุฑ
ด้วยการบริภาษนางอย่างรุนแรง ในลักษณะประชดแค้นด้วยถ้อยคำที่มีสัมผัสอักษร
เสียงเดียวกัน มีความหมายเดียวกันในทำนองแะต้องสัมผัสร่างกาย เพื่อเน้นความ
หมายซึ่งกันและกันให้มีน้ำหนักเด่นชัดขึ้น

"ต้องส่งคงคืนหลังยังสถาน   ให้สำราญอารมณ์น้ำใจเจ้า
ภพสามีทั้งสองของนางเยาว์   ไค้คลึงเคล้านั่งเคล้นไม่เว้นวัน"²

(ค) อารมณ์เศร้าโศก

เป็นที่น่าสังเกตว่ากวีนิยมเล่นคำในการพรรณนาความเศร้าโศกของตัว
ละครเป็นอันมาก จะพบตัวอย่างการซ้ำคำเชิงกลมท หรือเชิงกระสวนคำนี้มากใน
กาถีสำนวนต่าง ๆ ซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์หลากหลายต่างประเภทกัน นับแต่กลอน
สุภาพ กลอนบทละคร คำฉันท์ รวมทั้ง ลิลิต เป็นต้น เช่น การพรรณนาอารมณ์
เศร้าโศก โดยใช้คำซ้ำว่า "อา"

ตัวอย่างที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ มีทั้งลักษณะของการซ้ำความและซ้ำคำ
ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน คือ ซ้ำคำขึ้นวรรคหน้าว่า "อา" และซ้ำความต่อจาก "อา"

¹ กลอนอ่านสำนวนที่ 2, เลขที่ 17 คู่ที่ 113 ชั้น 5/5 มัคที่ 2.

² กลอนบทละคร, เลขที่ 42 คู่ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

ในทำนองเดียวกันว่ามี เทพเจ้าองค์ต่าง ๆ และผู้มีฤทธิ์ มาลัทธิทางกาถีกอื่นเป็น
ที่รักของท้าวพรหมหัตถ์ไป

ภูอิศเรศประเวศทรงอุสุภา	ลักสุคาเห็นเหาะไปหิมพานต์
ภูจักรกฤษณ์พิเวศทรงครุฑ	มาลัทธิระรวมภิมยสมสมาน
ภูราชาทรงมหาหงส์ทะยาน	ลักสมรไปสมานหิมพานพรหม
ภูอินทร์องค์ทรงพระยาไอยเรศ	ลักดวงเนตรที่ไปคาวูถึงสสม
ภูสุริยทรงรถอันลอยลม	มาลอบชมกลินแก้วแลวพजर
ภูพระเพลิงฤทธิ์ทรงรถแรก	มาเวียนแควพานองไปสมสมร
ภูพระพายชายทรงอัสดร	มาอุมบังอรแอบอร่าไป
ภูครุฑาสุกรวีชีเวท	มาโลมดวงดวงเนตรหรือใจน ¹

นอกจากจะพบการซ้ำคำในสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แล้ว
ยังพบการใช้คำหลากหลายอีกด้วย เช่น คำที่มีความหมายว่า "ผู้หญิง"
กวีใช้คำว่า สุคา นุช สมร ดวงเนตร แก้ว น่อง บังอร เป็นต้น ทำให้เนื้อความ
ที่พรรณนามีความโดดเด่นกว่าสำนวนกลอนทั่วไป ทั้งกระบวนกลอนก็ราวรื่นรับกัน
อย่างเหมาะสม

การซ้ำคำและความในลักษณะนี้ปรากฏในกาถีกกลอนบทละคร ส่วนวันที่ 2
เช่นกัน หากแต่มีการพรรณนาเพียงสั้น ๆ เรียบง่ายจบภายในบทเดียวว่า

"ภูครุฑนาคานาคามาถ้อง ไปประคองอิงแอบไว้แนบคาง
ภูเทวามาไปในนาง พระครวญพลางทางทรงโสกา"²

จะเห็นได้ว่ากวีก็บรรยายละเอียดเกี่ยวกับเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ ออกเสียสั้น
กล่าวถึงรวม ๆ ว่า มีเทวามาลัทธิทางไปโดยไม่ระบุนามเทวนั้น ๆ ซึ่งนับว่า
ห่างไปจากสำนวนแรก

ยังมีตัวอย่างการซ้ำคำและความทำนองเดียวกับตัวอย่างทั้ง 2 ที่ยกมา
ข้างต้นปรากฏในกาถีกคำฉันท์ว่า

¹เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 11.

²กลอนบทละคร, เลขที่ 42 คู่ที่ 114 ชั้น 1/1 มัทที่ 5/1.

...โอ้นาลงลัย นุชเคียวเค็จไป หลากสำนักกุนา
 ฉาใจรลอบลัก องคอรคชาษา จงสุนครา วนาครโค
 ฉาไทยเทวา อารักษรักษา กรุงธานีใน
 แสงลักบังอร เรษุชรอนถาจนัย ไปทรายหญพิย ทรงกิจนินา
 ฉาองคอำมเรศ สหุในกลับเกท จากเทวโลกา
 ภาณุชทางหล เหาะบนเวทา ยังไกรทริงษา ยอดเมรุคิริย
 ฉาทาทาคา เสคจงชวายฟ้า มาโดยวิถี
 ประสงคจรงกรช องคอรคเทพิ ลอบถกชกาที นีราชนครา
 ฉาวิษณุนารฐ อรรบันทมอาสน ชาฎิภุชงคปรา
 ภูในสายลื่นชู นรีนชรเสจมา ชมนองแลวพา สูสายสมุทัย
 ฉาองคสุลี เศรจุลัฟศรีท ลีลาจากไกร
 ลาคบรพศรี คลที่วงงใน (ชำรุด)
 ฉาวิทชยาชร คนชรรภัสจักร พบอรกาที
 จ่านงจรงกรช ลักเมือคีรี (ชำรุด)
 ฉาสุบรณราช ฤทธิงคอาณ เหาะหาคเวทา
 คอลปร่างพิมาน ภมภารการดา (ชำรุด) ...¹

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เพิ่มรายละเอียดในการพรรณนาจากสำนวนเจ้าพระยา
 พระคลัง (หน) คือมีเทพยดารักษากรุงพาราณสี มี วิทยาชร และคนชรรพ์ ตกเป็น
 ผู้ต้องสงสัยว่าจะเป็นผู้ลักพานางกาทีไปจากพระเจ้าพรหมทัต

(2) การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา

ในกาทีหลายสำนวนใช้คำพูดแสดงความรู้สึกและอารมณ์ของตัวละครอย่าง
 ตรงไปตรงมา แต่ให้อารมณ์แก่ผู้อ่านไม่น้อยไปกว่าการพรรณนาค้วยวิธีอื่น บท
 ประพันธ์นั้น ๆ จึงมีเสน่ห์ที่ความเรียบง่าย อ่านแล้วเข้าใจในทันทีโดยไม่ต้องตีความ
 ปราศจากศัพท์แสงอันเป็นอุปสรรคสกัดกั้นการทำความเข้าใจเช่น

¹ กาทีคำฉันท์, เลขที่ 60 ฐ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

(ก) อารมณ์รัก

ในกลอนบทละคร ส่วนตอนที่ 1 พญาครุฑได้เข้าโฉบนางกาอีกด้วยคำหวาน กระบวนกลอนรื่นหูเพราะใช้คำเสียงยาวเป็นส่วนใหญ่เหมาะแก่การแสดงอารมณ์รัก ด้วยท่าที่อ่อนโยน ทะนุถนอมและออกอ่อนเออาใจ

...ชวนเนตร ยุพเรคน่องเนื่อนวลหง
 พี่แสนรักเขาวลัษณ์วิไลยทรง จึงอาจองค้อมภาสุคัจจร
 เมื่อสูบเนตรพิภุเจตนาในก จึงหาญฮึกหวังประโลมโฉมสมร
 อยาซึ่งเคียดแค้นชดถึงศักรอน บังอรแม้อยาหมางกลางแคลง...¹

(ข) อารมณ์โกรธ

การแสดงอารมณ์โกรธในกาที่ส่วนต่าง ๆ นี้ จะพบว่าก็แสดงอารมณ์โกรธไว้หลายระดับ เริ่มตั้งแต่ระดับเบาบางที่สุด คือแสดงความไม่พอใจด้วยการ "ศัคพ้อ" และเพิ่มปริมาณความไม่พอใจรุนแรงขึ้นด้วยการ "เยาะเย้ยเสียดสี" จนถึงขีดสุดคือ การ "คำทอ" อย่างเจ็บแสบ ไม่ไว้หน้า

การศัคพ้อนั้น แม้จะมีความไม่พอใจเป็นพื้น แต่ความรู้สึกที่ผลักดันให้เกิดการศัคพ้อนั้น คือความน้อยใจในตัวคนที่เรารัก มากกว่าจะเป็นความโกรธ ดังจะเห็นได้จากตอนที่นางกาที่ศัคพ้อเมื่อพญาครุฑจะไปเล่นสกาที่ท้าวมพรมหัตต์โดยละทิ้งนางไว้ในปราสาทเก่าร้าง จากกาที่ส่วนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ว่า

"ข้ารู้แน้อยู่ว่ามีที่คู่ขึ้น หากแกล้งอำทำอื่นมาแก้ไข
 ถ้าแทงหนายกก็แจงแท้จริงไป ไซ้จะหน่วงเสน่ห์ไว้เมื่อไรมี"²

หรือในกลอนบทละครส่วนตอนที่ 1 ก็พรรณนาไว้ในทำนองเดียวกันว่า

¹ กาถึบทละคร, เลขที่ 41 ฐุ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

² เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 15.

... พระแสงรั้งแกว่งกล่าววาจา
 จะไปหาคุณรองที่กองใจ
 ยักเอาเครื่องทรงสูงมากมาทนต์
 มาแกว่งทิ้งนอนไว้ให้อาพา
 จะให้ช่างขุดงวงหลังไหล
 พอแจ้งในทรวงที่กิริยา
 จะหลีกสักวางเร่เสนาหา
 วาพลางไสการ่าไร...¹

ทั้งสองส่วนนี้นางกาก็ได้ตัดพ้ออย่างซื่อ ๆ ทรงไปทรงมา ไม่มีฉับลม
 คมในแง่อย่างไร เป็นการแสดงความไม่พอใจตามวิสัยสตรีเมื่อมีเหตุที่ทึงใจไป
 ให้ความสำคัญแก่คนอื่นมากกว่าตน จึงพาดตัดพ้อในเชิงประชดประชันกลาย ๆ ว่า
 คงจะมีคู่มือที่อื่นถึงไค้ถึงนางไป แต่ในการตัดพ้อของนางนั้นก็ยังมีความรักแฝง
 อยู่อย่างทวมทน เพราะยังใช้ถ้อยคำที่ไม่รุนแรงเท่าใดนัก

การเยาะเย้ยเสียดสี มุ่งที่จะให้คนฟังได้รับความอับอาย หรือเจ็บช้ำ
 น้ำใจอย่างรุนแรง แม้จะใช้ถ้อยคำที่ไม่หยาบคาย แต่ความหมายที่กินนัยลึกถึงส่งผล
 ให้ผู้ฟังไม่ต่างจากการถูกบริภาษด้วยถ้อยคำรุนแรง โดยเฉพาะในกรณีที่คนธรรมดา
 เยาะเย้ยพญาคูหนั่น พญาคูทนต์ได้รับความอับยศ เสียดหน้า เลื่อมเสียดเกียรติก่อนหน้า
 ชวรงค์านัด จนสุดที่จะทนทานได้

ในกาที่ส่วนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พรรณนาว่า

"รากรีบักมีเข้าแนบนอน   ทิวากรเราแนบประจ่านาง
 ทางชูทางขึ้นทุกคืนวัน   แก่สุบรรณงมจิกไม่ลิตหมาง
 เป็นสัจจคงพร่องไม่อำพราง   ชำระคางกลัวเกลือกจะมีครรร"²

ส่วนพรรณนาในตอนนี้ ปรากฏในกาที่ส่วนวนอื่น ๆ อาทิ กลอนบทละคร
 และคำฉันท์ ในลักษณะที่ถกความกันมาอย่างเห็นได้ชัด

"เมื่อรากรีบักมีเข้าแนบเกล้า   ทิวาเราแนบนองประคองข้าง
 ทางชูทางชมภิมย่นาง   ลินคำอ้างกราบกมบังคมไทย"³

..... าลา   .....

¹ กลอนบทละคร, เลขที่ 41 กุ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

² เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 27.

³ กลอนบทละคร, เลขที่ 42 กุ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

"ราตรีนางแนบเนื้อครุฑ   ที่วานุชแนบเนื้อคด
สองชูเขี้ยวกริ้วรวมกล   ก็เลขหลากหลายภาษา"¹

เมื่อถึงขึ้นคำทอด้วยถ้อยคำเจ็บแสบ ไม่ไว้หน้าผู้ฟังนั้น เท่ากับผู้พูดไม่ต้องการมีเชื้อโยไมตรีอีกต่อไป เรียกได้ว่าศัตรูหักอาลัยโร้น้ำใจต่อกัน ผู้พูดจะสรรหาคำพูดที่มีความหมายทั้งประนาม แดกคั้น และประจานความเลวของอีกฝ่ายอย่างหมดเปลือก ดังตอนที่พญาครุฑวิภาษนางกาก็ในกาถาคำฉันทว่า

"จากกายถึงนาฬิกา   วายเสนาหาหอนเสพ
อำเพอจิกรที่เองเคย   บรู้อิมในทันหา"²

จะเห็นได้ว่าพญาครุฑค้านางอย่างไม่ไว้หน้าเลยที่เดียวว่านางเป็นคนมักมากในกาม เพียงชายห่างกายไปไม่นานนัก ก็ยังไม่อาจออกกลิ่นความอยากเอาไว้ได้

(ค) อารมณ์เศร้าโศก

ในเรื่องกาถีนีมีทั้งการแสดงอารมณ์เศร้าโศกของตัวละครด้วยอาภัพกิริยาท่าทีตลอดจนคำรำพันที่แสดงถึงความโหม่นสใจอย่างลึกซึ้ง เช่น ในฉลิทเรื่องกาถีนันถวีได้พรรณนาให้เห็นภาพของท้าวพรหมทัตว่าเต็มไปด้วยความเศร้าโศกเสียใจอย่างรุนแรง เมื่อรู้ว่ากาถีหายไปโดยไร้ร่องรอย พระองค์ทรงค้นหานางทั่วทุกหนทุกแห่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กาถาคำฉันท, เลขที่ 60 ฐ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

²กาถาคำฉันท, เลขที่ 70 ฐ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 8.

ด้วยความรักใคร่ห่วงแหนอย่างสุดซึ้ง

แว่วปี่ก็เสียงร้อง ทว่าความองค์าชาวน ภูบาลควนเศกเจ้า
เปล้าในพองหางน บลหัวเป็นปรางครัน ปรักรอยเรือนชูลวง ปวงโคไทยคนจบ
บุพผแถวกรดา พาลาเกยเคยประกาศ นอกนิเวศในวัง หนาหลังสิ้นสวนชาย
ยายสวนขวาหาจบ ทรหอบกลินเกษร โกลกลินออนอัครเศ .....¹

เมื่อค้นหาเท่าไรก็ไม่พบ ท้าวพรหมหัตถ์ก็มีอาการทาลาย มองเห็นทันแก้ว
เป็นกาฬี พอร้องคำว่าไม่ใช่ ก็กลับพันถึงแก้วหัทไป

"จงลพระเนตรละคล้าย เชื้อสายสวาสดีแม่มาไป แก้วไขแก้วกาฬี
มีไม้แก้วไขว่กู ภูธรทรงแสงฟ้าค ซาคกิ่งแก้วหอคหัย"²

ในที่สุดท้าวพรหมหัตถ์ถึงจุดที่ทนต่อความเสียใจไม่ได้อีกต่อไป ถึงกับเป็น
ลมสิ้นสติไป อันเป็นบทพรรณนาที่ซาบซึ้งกินใจไม่น้อย ทำให้ผู้อ่านตระหนักคำว่าท้าว
พรหมหัตถ์มีน้ำใจอ่อนางมากเพียงใด

...ผู้สนโศรกนาศิกท้าว	สุดทาง
ลุมแลนลุมสรพวง	เผือกหนา
วิกริกพระหิมยง	ยังอุณ
สลือกสื่อนอกอา	ออนแล้วสลบลง...

(3) การพรรณนาโดยยกอุทาหรณ์

(ก) อารมณ์รัก

ในกาพย์หุละคร ส่วนตอนที่ 3 นั้น พญาครุฑได้ปลอมประโลมนางกาฬีอย่าง
ไพเราะ โดยรำพันว่า จะหักสิ่งใดก็ทำได้ทั้งสิ้น ยกเว้นหักใจจากนาง. เป็นการย้ำ
ให้เห็นว่าตนเองมีความรักที่มั่นคงเพียงไร

¹ ลิลิตกาฬี, เลขที่ 16 ๓ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

² เล่มเดียวกัน.

³ เล่มเดียวกัน.

"อันหักอื่นขึ้นหักคงจักได้
เจ้าดวงคอกฟ้าจงปราณี

จหกรักหักในน้ำใจที่
มาระศรีอย่าสลัดศักค้อไอ" ¹

(ข) อารมณ์โกรธ

ในกลอนอ่านส่วนที่ 4 นั้น พญาครุฑได้กล่าวบริภาษนางกาก็โดยยก
ความลึกของน้ำทะเลมาเทียบกับใจหญิงว่าน้ำทะเลที่วาลึก ยิ่งพอจะหยั่งถึงได้ง่าย
กว่าใจของสตรีที่มากด้วยมายาเล่ห์กล

"กกระแบบแยมคายนั้นหลายเล่ห์   น้ำทะเลลึกกว้างยังอย่างไค้
แก่ใจหญิงอย่างยากล้ำมากใจ   ทานกล่าวไว้น้อยไค้ร้อยเพลง" ²

(ค) อารมณ์เศร้าโศก

การพรรณนาอารมณ์เศร้าโศกโดยยกอุทาหรณ์มาเทียบเคียงนั้น ในกา
สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และลิลิตกาก็ ใช้กลวิธีเดียวกัน คือ ยกตัวอย่าง
การพลัดพรากของตัวละครในวรรณคดีมาเทียบกับการที่ท้าวพรหมหัตถ์พลัดพรากจาก
นางกาก็ พร้อมกับสรุปว่าตัวละครเหล่านั้นแม้จะจากกันไป ก็ยังได้พบกัน แต่ตัว
ท้าวพรหมหัตถ์เองคงไม่มีโอกาสได้พบเพราะไม่รู้ตนสลายปลายเหตุการณ์หายตัวของนาง
แก้อย่างไค้ เป็นการจบความโดยเน้นให้เห็นว่า ท้าวพรหมหัตถ์จึงมีความเศร้าโศก
ใหญ่หลวงยิ่งกว่าตัวละครเหล่านั้น ดังที่ปรากฏในสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
ว่า

...พระสะอื้นว่าจวนครวญคะนึ่ง
ก็ไค้ชาวทศพิศกรมาลิกนุช
พระหริวงศ์กับองค์อนุชา
จืองถนนชามคองคาโยชาทัพ
ลางอสุรินทรแหลกลองในสงคราม
ปวงพระไทโรอบอุ้มอุณรุท
แล้วพาพรากจากสมภิมรยา

เฝ้ารำพึงถึงพระรามตามลิตา
ชามสมุทรไปนครของยักษ์
ไค้โยชาพานรินทร์ไปรับตาม
ไปตั้งรับชิงชัยในสนาม
ก็ไค้คองคิงรามมาอุ้มชูยา
ไปสมรสสวาทศรีนางอุสา
ให้โศกาเวศิรางเสียดกลางคัน

¹ กลอนบทละคร, เลขที่ 43 ๓ 114 ชั้น 1/1 มัคที่ 5.

² "เรื่อง : กาก็...", หน้า 4.

ศฤงคารนิรมิตนามา เทียววาทรง
 แลพาพาเขาธมมุตสาวิลาวัณย์
 ปางพระสมุทพรโฆษชานาญศิลป์
 แลนวิโยคโศกขามชโลธร
 อันแดนยากมีมขานไมพานพบ
 คีนสถานธามพบภิรมย์กัน
 ปางพระสุชนุแรมรางมโนเรศ
 ก็งามพิศมิไคยลิตชีวิมี
 ทั้งแดนยากขามุยาพาพาเวศ
 ถึงไกรลาสขมนองประคองกาย
 ปางพระยาชกรฐมหาหงส์
 ที่ในหองเหมราชบุพมา
 กับหม่อมชเสนาพระยาหงส์
 พเนจรถึงเขตนีเวคนวัง
 ชมคณานางหงส์ถึงหกหมื่น
 บรรดาจากพรากคดียังคีนครอง
 ถึงจะขามทิมวาสาครเรศ
 นิสุคติจนจิกระอาใจ

ประตบองค์อุรทสุกกระสัน
 สองกระสันแลนสุขสถาพร
 ประทาสพิณประภาวดีศรีสมร
 แลวชีซอนคณันฉัตโพิพลักกัน
 ก็ยังสมรามรสภิรมชวัญ
 ถนอมชวัญสืบวงศ์ประเวณี
 นuangประเวศไกรลาสศรีศรี
 ขามนทีสุคยาถู่มากกาย
 แลนทุเรศยังไคสมอามณหมาย
 แลวณินนวยสุอุคร เมืองมัญจา
 จากอนงค์เหมราชบุภิษา
 เขาพิศบวงพรานปายูริงรัง
 คังชีวิตจะปลิดปลงในกรงชัง
 ก็คีนหลังยังถ้ำคุดาหอง
 สำราญรื่นเปรมปรีดีไม่มีสอง
 แกนมนองไปหนตำบไลโค
 ประจักษ์เหตุก็ขามไปจนโค
 ไทอาลัยก็สลบลงแคยัน...¹

กวีละครในที่นี้ได้แก่ พระราม-นางสีดา พระอุรท-นางอุษา พระสมุทพรโฆษ-
 นางประภาวดี (พินทุมดี) พระสุชน-นางมโนธรา พระยาชกรฐมหาหงส์-เหมราช
 ส่วนในลิลิตกาก็ั้น จะเห็นได้ว่าเป็นบทพรรณนาที่สั้นและกระตัดรัดกว่าสำนวนเจ้า
 พระยาพระคลัง (หน) ฉะนั้นในด้านรายละเอียดเกี่ยวกับเทพเจ้าจึงขาดหายไปบ้าง
 ดังตัวอย่างดังนี้

... ปางพระสมุทล้า	เลื้อลีน
คีนคูปัดคสมพิน	รุพอง
คองเวียนโศกโทรมถิน	ชุลเนศร นะแม่
ฉานีราชแรมนอง	นี่เนื่อกำใจน
สุทนปางทุกไท	แสนุทน
ถึงนุชกินรีรณ	ว่าชู
ทางทุเรศโดยคสุ	แคยากู แม่เอย
ยังรวมมะโนราญ	รศเคลลาเวียมแคลน

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)... หน้า

พระศรีอริยโศภิตเจ้า	จอมกระษัตริย์
เทพโอบเออองคชาด	เสกนอง
แสนสรพรพระโอรุมนต์	นองเนตร
พระกลีบสมเสกทอง	พีให้แหโณม... ¹

2) บรรยายโวหาร

บรรยายโวหาร เป็นการอธิบายอย่างถัดถ้วน กล่าวถึงเนื้อหาสาระที่เป็นข้อเท็จจริง เป็นการเล่าเรื่อง อธิบายเหตุการณ์หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ มักใช้ภาษากระตักตมุงเข้าหาจุดสำคัญของเรื่องทันที

กาก็ส่วนต่าง ๆ ใช้บรรยายโวหารช่วยดำเนินเรื่องเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นส่วนใหญ่ แต่เนื่องจากเนื้อเรื่องเป็นเรื่องเดียวกัน ส่วนวนโวหารที่ใช้จึงมีลักษณะร่วมกัน มีข้อสังเกตว่ากวีบางท่านอาจจะเพิ่มเติมรายละเอียดของเหตุการณ์ตามความเหมาะสมและความถนัด เช่น กากี้กลอนอ่านส่วนวนที่ 4 มีการใช้บรรยายโวหารในรูปของการให้ตัวละครเท้าความถึงเหตุการณ์แต่ทันทหลัง เช่น ให้กากี้เล่าประวัติความเป็นมาของตัวเองว่าเกิดในคอกบัว พระเณรเลี้ยงไว้ ต่อมากลายเป็นมเหสีของท้าวพรหมทัต หรือให้กากี้บรรยายความชั่วของตัวเองตอนถูกสมุนโจรรุกไล่ จนหนีเกล็ดเข้าป่า คังคำประพันธ์

...โอ้ทุกข์จากเมืองไคเคื่องเข็ญ
ก็สมสาหนาคานประจําใจ
เป็นเมียเจ้านคราไมผาสุก
ยังมีหน้าเจ้าจิกคิกกาลี
ของลอยแพแลเขมมไม่เห็นผัง
ได้เป็นเมียนายพานิชจิตสมาย

ใครจะเป็นเช่นข้านี้ห่าไม่
จะโทษใครโทษชั่วชีวิต
อยากสนุกหลงรักกับบักชี
โทษบักชีคุณขรรพระจํากาย
กุศุลยังช่วยชบไม่ฉิบหาย
แล้วกลับกลายเป็นโจรทโมนคง...¹

การเพิ่มเติมรายละเอียดของเหตุการณ์นอกจากทำได้โดยการแทรกความคิดของผู้แต่ง และให้ตัวละครเท่าความถึงความหลังแล้ว ยังทำได้โดยเพิ่มบทบาทตัวละครประกอบอื่น ๆ เป็นการนำไปสู่ตัวละครเอกของเรื่อง เช่น การบรรยายฉากการค้าขายในตลาด มีเสนาข้าราชบริพารมาป่าวประกาศหาคนไปเล่นสกากับท้าวพรหมหัตถ์ ครุฑซึ่งแปลงกายเป็นมาฆพหนุ่มสนใจจึงเข้าไปไต่ถาม และติดตามเสนาไปเฝ้าท้าวพรหมหัตถ์ เหตุการณ์ตอนนี้มีปรากฏในกลอนบทละครส่วนวันที่ 2 และส่วนวันที่ 3 เท่านั้น ไม่พบในกาพย์ส่วนอื่น

แต่เป็นที่สังเกตว่า การใช้บรรยายโวหารในกาพย์ส่วนอื่นนอกเหนือจากที่ยกตัวอย่างมานี้ ยังนิยมใช้เล่าเหตุการณ์และดำเนินเรื่องให้รวดเร็ว เช่น ในลิลิตกาพย์เมื่อต้องการจะกล่าวถึงการเดินทางของตัวละครเอก เช่น ตอนที่พญาครุฑเดินทางไปยังกรุงพาราณสี หรือตอนที่ครุฑพนางาก็ไปยังวิมานลิมพสี ก็รีบบรรยายอย่างรวบรัด มิให้รายละเอียดของการเดินทางในลักษณะของพรรณนาโวหาร แต่กลับกล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า "บักรสุมิณินถยาน คำนันท์ที่ซารเร่งรัด ลักนี้ว่เกี่ยวมิ่งถึงภารณศรีสวัสดิ์"² หรือ "กรโอบสวาดีแก้วกาฬี คามเชศศรีทันครกว้าง นางชวีว

¹ กลอนอ่านส่วนวันที่ 5, เลขที่ 20 คู่ 115 ชั้น 5/5 มัคที่ 2.

² ลิลิตกาพย์, เลขที่ 16 คู่ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

ขวันกว้างกว้าง ลุแคว้นสี่มพิสี"¹

นอกจากจะใช้บรรยายโวหารเล่าเหตุการณ์และดำเนินเรื่องเพื่อความรวดเร็วแล้ว ยังใช้ในการบรรยายให้เห็นภาพการ โดยเฉพาะอาการปฏิกิริยาของตัวละครได้เป็นอย่างดี เช่น รักแรกพบระหว่างกาก็กับครุฑ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใช้ถ้อยคำกระทัดรัดบรรยายให้เห็นภาพอาการปฏิกิริยาที่หวั่นไหวของทั้งสองได้อย่างแจ่มชัด เป็นการบรรยายถึงคนทั้งสองควบคู่กันไปในคราวเดียวกัน

... พอมานพบประสมนิยนา	ประหนึ่งว่าศูรแดงแย่งชิงกัน
ทางองค์ทางสัมพันธ์หทัยวาบ	ทางกำซาบรอนจิตคิดกระสัน
สองจิตสองคิดประจวบกัน	นางป่วยป็นวันทระทุยกาย
มีอาจุยขึ้นขึ้นจิตคำรังทรง	ก็เลยว่องจักรจลดูแล้วผ่นผาย
เขาสู่อาสน์ไสยาสน์พรณราย	พระกรกายพิศตรึงค่านึงครวญ... ²

ส่วนในกลอนบทละครทั้ง 3 ส่วน การบรรยายให้เกิดอาการกลืนแต่ก็คยาวด้วยส่วนอื่น ๆ ที่ขาดความประณีต แม้โวหารบางตอนจะดี แต่ก็ไม่ดีเสมอเหมือนตลอด

"บาทเป็นทอพรหมพิศขวิวงษ์	ภอผ่นพิศตร์เห็นองค์กัลยา
เนตรตอเนตรสบตองคลองเนตร	เยาวเรศเสหินเนินหน้า
สุมันร้อนรักหนักอุรา	จนเสโทพรามฐำซิมมองค์" ³

ถ้าจะยุติเพียงแค่นี้ก็จะกระทัดรัด ได้ความครบถ้วน แต่ผู้แต่งกลับบรรยายถึงที่ท่าอารมณ์ของกาก็เพิ่มเติมออกไปอีกว่า

... เมื่อนั้น   กาก็แน่น้อยนาวลหง
 หวลาโดยหวนคิดควยจิตรจง   สู่คำรงค์กายเคินดำเนินมา

¹ ลิลิตกาก็, เลขที่ 16 คุ้ม 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

² เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 3.

³ กลอนบทละคร, เลขที่ 41 คุ้ม 114 ชั้น 1/2น. มัคที่ 5/1.

ครั้นถึงเช้าที่ไสยาสน์	บันทมเห็นอาสน์เลขา
ความรักีรณารอนวิญญา	กรกอดอุราคนึงครวญ
ทำใจจะไคภภัก	เยวาลักษณะเศรฐสรอยละหอยหวล
คังศกริ่งริงรักันจวน	ครวครวญหวานให้ไปมา... ¹

แต่เป็นที่สังเกตว่ากาพย์สำนวนอื่น เช่น สักรวาเรื่องกาพย์ ลิลิตกาพย์ ตลอดจน กาพย์คำฉันท์ กลับใช้บรรยายโวหารในตอนนี้เพียงสั้น ๆ ว่า คนทั้งสองสบตากัน และเกิดความพึงพอใจกันขึ้น

"แอบชายเนทร เหนมานพนางลบทา กัลยานีกกระหม่อมกริมใจเออย"²

"เนทรครุชเนทรนางพ้อง ภัทรพ้องพึงใจ"³

"แลลอคไยนาอนงค ชเมื่อนมานพทักปลง จิตรจางงเสนาหา"⁴

นอกจากบรรยายโวหารจะปรากฏอยู่ทั่วไปในกาพย์สำนวนร้อยกรองแล้วยังปรากฏในกาพย์สำนวนร้อยแก้วที่มาจาก กากาติชาตก และ สุตสันธิชาตก แต่มีลักษณะที่ผิดแปลกออกไปเพราะเป็นสำนวนร้อยแก้วที่แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย จึงปรากฏในลักษณะประโยคสั้น ๆ ตรงไปตรงมา มีแต่เนื้อไม่มีผลความ เพราะมุ่งจะสอนธรรมะมากกว่าจะให้ได้อรรถรสทางภาษา ดังตัวอย่าง

...พระยาสุบรรณนั้น เมื่อจะตีสืบตนเอง จึงกล่าววู่ว่า น่าเกลียดเรามีร่างกายใหญ่เกินไป นาซังเราไม่มีความคิด เพราะไม่รู้ลึกของเบ้าของหนัก เหตุมีสรีระใหญ่โต เพราะเหตุที่เราเข้ามาไปอยู่ซึ่งคนชรรพณีนี้ ซึ่งอยู่ในชุกกับภรรยาตน นั่งอยู่ในระหว่างปีก ฉะนั้นน่าเกลียดที่เรามีร่างกายใหญ่ ๆ...⁵

แต่ในสุตสันธิชาตกนั้นบางครั้งการบรรยายมีการขยายความให้ชัดเจนขึ้น ไม่รวบรัดเหมือนกากาติชาตก เช่น ในกากาติชาตกจะบรรยายเพียงว่า "(คนชรรพ) ไป

¹กลอนบทละคร, เลขที่ 41 ๓ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

²สักรวาเรื่องกาพย์, เลขที่ 32 ๓ 113 ชั้น 5/4 มัคที่ 2.

³ลิลิตกาพย์, เลขที่ 16 ๓ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

⁴กาพย์คำฉันท์, เลขที่ 60 ๓ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

⁵กากาติชาตก, พระคัมภีร์ชาตกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 7..., หน้า 193.

กระทำการอภิรมย์คลุกคลีด้วยกิเลสกับพระนางเทวีนั้น"¹

ในสุสันธิ์ก็จะมีบรรยายแทรกรายละเอียดเพิ่มเติมว่า นางสุสันธิ์มาเดินเล่นชายฝั่ง พบคนชرفฟ์และพาไปปรนนิบัติฉันทามิ

...ฝ่ายพระนางสุสันธิ์ราชเทวี ในเวลาที่พระยาสุบรรณไปเล่นสกาแล้ว จึงลงจากวิมานเที่ยวเดินเล่นที่ชายฝั่งน้ำ ทอดพระเนตรเห็นนายสักคะคนชرفฟ์นั้น ทรงจำได้ จึงทรงถามว่า เจามาได้อย่างไร เขาจึงกราบทูลเรื่องราวทั้งหมดให้ทรงทราบ พระนางปลอบโยนเขาว่า ถ้าเช่นนั้นเจาอย่าคิดหว่านกลัว แล้วเอื้อมพระพาหุประคองขึ้นสู่วิมานในอนบนแทนบันทุม ในเวลาที่เขาสามารถหายเหนื่อยเหนื่อย จึงประทานโภชนะอันเป็นทิพย์ ให้อาบกวนนำหอมอันเป็นทิพย์ ใหนงหมต้ออัน เป็นทิพย์ ใหนงประดับตกแต่งควยของหอมและดอกไม้อันเป็นทิพย์แล้ว ใหนอนบนที่นอนอันเป็นทิพย์อีก เมื่อพระนางสุสันธิ์ปฏิบัติคนชرفฟ์นั้นอยู่อย่างนี้ ในเวลาที่พระยาสุบรรณกลับมา ก็เอาชอนเสียบ ในเวลาที่ไปแล้วก็รวมอภิรมย์กับคนชرفฟ์นั้นควยอ่านาจกิเลส...²

จากตัวอย่างในกาภาทิสาคก และ สุสันธิ์ชาคก นี้ จะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นบรรยายโวหารเหมือนกัน แต่การเลือกสรรคำมาใช้ในการบรรยายนั้น สุสันธิ์ชาคก ดูจะประณีต สำนวนโวหารจึงมีความสละสลวยมากกว่า นอกจากนี้มีข้อสังเกตว่า จะพบแค่บรรยายโวหารในกาภาทิสาคกตั้งแต่ต้นจนจบ ในขณะที่สุสันธิ์ชาคกมีทั้งบรรยายโวหารและพรรณนาโวหารสลับกันอย่างกลมกลืน

3) เทศนาโวหาร

เทศนาโวหาร หมายถึงการชี้ให้เห็นคุณและโทษของสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งแนะนำสั่งสอนอย่างมีเหตุผล เพื่อชักจูงให้เกิดความเชื่อถือและปฏิบัติความ มักใช้ภาษาง่าย ๆ ยกถ้อยคำอันเป็นคติพจน์ สุภาษิต หรือสัจจธรรมมาประกอบเพื่อเน้นให้เห็นจริงจังกยิ่งขึ้น

¹"กาภาทิสาคก", พระคัมภีร์ชาคกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 7..., หน้า 191.

²"สุสันธิ์ชาคก", พระคัมภีร์ชาคกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 8..., หน้า 64.

โหวตเทศนานี้ปรากฏในกาถีสำนวนต่าง ๆ ตอนพญาครุฑเข้าหานางกาถี พญาครุฑพยายามได้โลมนางอย่างสุดความสามารถ แต่นางก็มายเบี่ยง กล่าวเตือนสติพญาครุฑให้ระลึกถึงบาปบุญคุณโทษอันเกิดจากการประพฤติดิคนิกาม

ในบทเห่เรื่องกาถี พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร นางไค้เตือนสติครุฑเพียงสั้น ๆ ว่าให้เกรงการตกนรกไว้ม่าง ดังคำประพันธ์

... ทอ برسพจน์ว่าที่	ตัวเจ้านี้โอหังการ
ไม่เกรงพระภูบาล	ทั้งไทยพาลในอบาย
ถึงเป็นชายชาญสถา	ไม่เจตนาอย่าพิกหมาย
ฝ่ายเจ้าก็เลิศชาย	สายสุริยวงศ์พงศ์เทวัญ
เสวยทิพย์พิมานทอง	ฝูงนางน้องล้วนสาวสวรรค์
ไม่ควรมาผูกพัน	จะพากันตกนรกานต์... ¹

ส่วนในกลอนบทละครสำนวนที่ 1 นั้นจะเห็นได้ว่าทางกาถีใช้ถ้อยคำชี้ให้เห็นถึงความไม่เหมาะสมและบาปกรรม ว่า

... ปรานีน้องเกิดพระภูธร	จะหักหาญรอนรอนนั้นไม่ตี
ตัวซำก็เปนมียเขา	เขอลูกก็มีศักดิ์ศรี
ซุ่ริงจะรวมยศประเวณี	เวราก็จะมีติดตัวไป
ทานก็เป็นสุขอันอันเรื่องเคช	ไม่ควรไร้อักเรศพิศไสม
มารักเมียทานควยอันใด	ใครโลกย์จะหมิ่นนินทา... ²

กาถีสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีการขยายความเพิ่มเติม คือ นอกจากเน้นให้พญาครุฑตระหนักในฐานะของตนเอง และชี้ถึงความไม่เหมาะสมของการประพฤติดิคนิกามแล้ว ยังได้แนะวิธีหักห้ามใจ พร้อมกับปฏิเสธคำชวนของพญาครุฑโดยที่ไม่ลืมกล่าวขอบคุณถึงท่าย ไม่ศัลไมทริเสียทีเคียวว่า

¹เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร (กุ่ม), พระประวัติและพระนิพนธ์ทวยกรอง (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2513), หน้า 36-37.

²กลอนบทละคร, เลขที่ 41, คุ้ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

... เจ้าก็เป็นพญาครุฑอกมเคซ
 เนาสุถานพิมานทิพย์ฉิมพลี
 ไยไมระวังองค์มาหลงผิด
 เสพยสมรมเยศกามา
 ไมคืดอกจงมีมโนทรวง
 เจ้าเรื่องอุทธีล่ำเลิศประเสริฐชาย
 ล้วนสร้างคุณางสวรรคอันเนื้อทิพย์
 ซึ่งเมศทาวาจะพามินประคอง
 ทั้งนทีลีชเรศสุภักดิ์
 ก็ขอมค่าน่าถอยสุนทรวอน

วิสัยเพศพงศ์ราชบัลลังก์
 เพราะบารมีอบรมสิ่งสมมา
 กำเวบจิตโลกลควายโมหา
 มิจจุจารพจนกรรมเช่าใส่กาย
 จะมีทวงเหนียวรังไมทางหาย
 จะมุ่งหมายชมสถานพิมานทอง
 จะยกอุทัยที่ไหนก็โคคลอง
 ไปเที่ยวทองชมเชิงพระเมรุขร
 ทุกสิ่งสรรพแสนสุขสุโมสร
 ของนี้ไมอยากจรรยาเจ้า...¹

นอกจากนี้ในกาพย์คำฉันท์ นางกาก็เตือนสติให้พญาครุฑตระหนักว่าโทษของ
 การล่องประเวณีภรรยาผู้อื่นนั้นร้ายแรงยิ่งกว่าการทำลายเจดีย์อันเป็นปูชนียสถานที่
 สำคัญทางพุทธศาสนา ฉะนั้นหึงสะสรีที่มีเจ้าของนั้นเสีย แล้วไปแสวงหาสรีที่
 เหมาะสมกับพญาครุฑ ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในแผ่นดินและแดนฟ้า

...คือมหาโพธิ์ปฏิมากร
 บาบนั้นไปปารลวงกา
 คุวรเทาจตักคคี
 ยอมมีทุกเทพดาวแดน

เจดีย์รอรอน
 เมจิกรมิดดา
 หึงเสียสรี
 หึงพฤจแคลน

หึงให้ภิจรนาภาพ
 ปราพฤชกรากไมยศรีย
 ผู้อันกรกัญหวางแทน
 สรีจไผทีควร...²

ข. การใช้ความเปรียบ

ความเปรียบ หมายถึงการสื่อความหมายของคำ หรือการถ่ายทอด
 ความคิดของผู้แต่งโดยนำเอาสิ่งหนึ่ง เรื่องหนึ่ง มาเปรียบกับสิ่งอื่น เรื่องอื่น
 เพื่อสร้างความเข้าใจหรือสร้างความรู้สึกประทับใจให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านมี
 ส่วนร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และเข้าถึงอารมณ์ของผู้แต่งได้อย่างเต็มที่

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)..., หน้า 5.

² กาพย์คำฉันท์, เลขที่ 60 ทุ 113 ชั้น 6/3 มัดที่ 7.

กล่าวได้ว่า

...ความเปรียบทำให้ผู้อ่านสามารถเห็นภาพที่ผู้แต่งต้องการกล่าวถึงได้แจ่มชัด และกว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าคำอธิบายธรรมดา เพราะความเปรียบเป็นข้อความที่แนะนำความหมายให้ผู้อ่านใช้ความคิด จินตนาการ และประสบการณ์ของตนเอง คอย เหตุนี้ความเปรียบจึงเป็นกลวิธีที่กวีใช้เร้าความรู้สึกของผู้อ่านให้เกิดความสนใจที่จะศึกษา ตลอดจนมีอารมณ์รวมไปกับบทประพันธ์ดังกล่าวตามที่ กวีต้องการ...¹

ในกาพย์สำนวนต่าง ๆ นี้ มีการใช้ความเปรียบใน 3 ลักษณะ คือ ความเปรียบตามอุดมคตินิยม ความเปรียบโดยยกอุทาหรณ์ และความเปรียบเฉพาะตัวของกวี ซึ่งกวีได้ถ่ายทอดความเปรียบเหล่านั้นออกมาในรูปของ อุปมา และอุปลักษณ์ เป็นส่วนใหญ่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

¹ ญาคา อรุณเวช, "ความเปรียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 4.

1) ความเปรียบตามอุดมคตินิยมก) อุปมา

อุปมาคือการเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน โดยมีคำเชื่อม ว่า เหมือน คู่
ปาน เทียม ฯลฯ จะพบความเปรียบที่เรียกว่า อุปมา เป็นจำนวนมากในบทขนาน
ในวรรณคดี ในกวีคำฉันท์ ได้พรรณนาความงามของนางกวีที่ตามแบบฉบับนางใน
วรรณคดีทั่วไปเช่นกัน ดังนี้

...ภิกษุพัทธรดอง ปรากฏเปรียบปรากฏทอง ไรเกษคฤกากรรย
พระกณณกณณ กลกลีบสทรบรรพจร นาศาสนพสรพจร ปานขออัยรา

คางคกคางคางสีห คือคฤกณณกณณ โอรุแยมวงจนา
แสนทันคางคางลับ ยยับเกลา ครีนิลกุมรา วิเสศเสียมสาร

คือคอมเกาทร ไนเนครเมียงมัน ยิงคายวงภาพ
เอวองคเนงนอย ระทวยเขาวมาร พระทรวงครือซาร สมรรยรทรง

คมคาย นิลประภัสสร ไคกล่าวถึงเรื่อง "อุดมคติ" ไว้ในวิทยานิพนธ์
ปริณญาตมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.
2497 เรื่อง "บทละครว่าเป็นวรรณคดีหรือไม่" ไว้ในหน้า 226 ว่า

...อุดมคติ คือสิ่งศิลปะซึ่งมนุษย์ไฝฝั้น เป็นความนึกเห็นจากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ
ซึ่งศิลปะในจำพวกเดียวกันหรือชนิดเดียวกัน เมื่อกวีต้องการจะพรรณนาเป็นถ้อยคำ
โวหาร หรือแสดงภาพเทวดานางฟ้า เขาก็นึกถึงสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ซึ่ง
เขาเคยรู้เคยเห็นมาก่อน เช่นจะพรรณนานางฟ้าก็เอาคนเป็นหลัก การที่มนุษย์
เอาคนเป็นมาตรฐานสำหรับวัด เพราะมนุษย์ถือตัวว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดใน
ธรรมชาติ แต่เวลาพรรณนาก็นึกถึงสิ่งวิเศษที่สุด ซึ่งไม่มีในตัวของมนุษย์หรือมีแต่ไม่
ถึงขนาด แล้วไปบวกเขาเป็นลักษณะนางฟ้าหรือเทวดา แสดงออกเป็นถ้อยคำ
ใคอย่างงดงาม ก็จะแสดงความงามของคนชนิดงามเลิศ เป็นอุดมคติ ก็เอา
รูปเทวดา นางฟ้า เป็นมาตรฐานแห่งความงามของตน...

กรรวงอัยราช พุทธริยสำเนียง ภัยเราะเพราะเพิง
 ยวนจิตรลุลาน โกรยีนภจนารุ ลานสวาคีแควสาร เสนาะเหตุยิปาน
 อามฤคชยโสคสรง...¹

นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อกล่าวถึงการพรรณนาถึงรูปลักษณะอันงดงามก็มักนำไปเปรียบเทียบกับความงามของเทพบุตร นางฟ้า ซึ่งมีความงามสมบูรณ์แบบไร้ที่ติ นอกจากนี้ก็ยังเปรียบเทียบกับความงามของศิลปะประเภทจิตรกรรมและประติมากรรม ซึ่งถือกันว่างดงามยิ่ง เช่น

"เขมมืองค์อัครเทวีไลลักษณ์ ประไพพิศตรงามเพียงอัปสรสวรรค์"²

"จึงยุคนั้นพื้นผาสิลาลาศ นิมิตรกายโอภาศย่องใส
 เปนมนุษย์เจิดโฉมประโลมใจ งามวิไลแลเลิศกึ่งเทวัน"³

มีข้อสังเกตว่าเมื่อกล่าวถึงการพรรณนาถึงความทุกข์โศก ความโกรธแค้นของตัวละคร กวีก็มักจะนำมาเปรียบกับไฟในลักษณะต่าง ๆ กัน โดยใช้วิธีเน้นเทียบให้รู้สึกถึงอำนาจและความรุนแรงของไฟด้วยการเปรียบกับไฟในหลายลักษณะ เช่น

"พระยลยุพระราชเพียง ไฟพอบ
 เปลวปล่าวปลิวอาภร เพิกฟ้า"⁴

"เมื่อนั้น พระยาครุชไคพิงไม้กิงชา
 ดังครศักปกริ่งกริงอร่า ดั่งสายฟ้าฟาดซ้ำควยคำคม"⁵

¹ กาถาคำฉันท์, เลขที่ 60 คู่ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

² เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)...., หน้า 1.

³ กลอนบทละคร, เลขที่ 42 คู่ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

⁴ ลิลิตกาก็, เลขที่ 41 คู่ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1

⁵ กลอนบทละคร, เลขที่ 41 คู่ 114 ชั้น 1/2 น. มัคที่ 5/1.

ข) อุปลักษณ์

อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบที่นำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบมากล่าวทันทีโดยไม่มีคำเชื่อมโยงหรือบางครั้งอาจมีคำว่า "เป็น" "คือ" โดยมากแล้ว "เป็น" ที่ตามหลังคำนาม คือ เปรียบคำนามกับคำนามจะเป็นอุปลักษณ์

จากตัวอย่างความเปรียบแบบอุปมาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นตัวอย่างของอุปลักษณ์ปรากฏอยู่หลายตอน ได้แก่การเปรียบว่า คางคือคางราชสีห์ คอคือคอมฤค พันคำขลับคือนิล ทรวงอกคือชารน้า

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าในบางแห่งที่ต้องการคำพูกยียดยาวเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกความเข้าใจตามที่ต้องการ เช่นในกาก็คำฉันท ใ้ความเปรียบประเภทอุปลักษณ์ที่กระตือรือร้นความยิ่งใหญ่ของสิ่งที่กล่าวถึง เช่น ชมความมั่นคงของกำแพง หอรบ และเชิงเทียนของกรุงพาราณสีว่าเปรียบได้กับเป็นภูเขาสัตตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ

"ปรากฏการปอมค้าย หอรบเรียงราย เชิงเทียนคณารรพ
พตศิรีรัตน แห่งห้องหิมวรรล มีนามสักรพัน สูงสุคไพรมพนม"¹

2) ความเปรียบโดยยกอุทาหรณ์

ความเปรียบโดยยกอุทาหรณ์ เป็นการเปรียบเทียบโดยยกตัวอย่างนำมาก่อนแล้วจึงโยงไปสู่สิ่งที่ต้องการกล่าวถึง ในเรื่องกาก็สำนวนต่าง ๆ การเปรียบโดยยกอุทาหรณ์มีทั้งความเปรียบแบบอุปมา และอุปลักษณ์

ก) อุปมา

ในกลอนอ่านสำนวนที่ 3 ตอนคนขรรพทูลแนะนำให้พระเจ้าพรหมทัต ลอยแพนางกาก็ คนขรรพไค้ให้เหตุผลว่าไม่ควรเลี้ยงขุนนางอีกต่อไป โดยยกตัวอย่าง

¹ กาก็คำฉันท, เลขที่ 60 ฐ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 7.

มาเปรียบเทียบว่า ภาษาที่ชาวภูคนั้นเมื่อนำมาซ่อมแซมก็ยังเห็นรอย เช่นเดียวกับ นางกาที่ที่ประพาศิษฐ์ ความผิคนั้นก็ย่อมติดตัวตลอดไป ดังคำประพันธ์ว่า

ภาษาที่ใช้สอยร่อยฉลวย	ถึงมาคหมายปรุงปรับเข้ากับที่
หาหายร่อยร่อยไค้นนั้นไม่มี	เหมือนกาที่ท่าชิวมีคมัวเมา" ¹

ข) อุปลักษณะ

การเปรียบเทียบนี้มาจากสำนวนไทยว่า "น้ำกลิ้งบนใบบัว" มีความหมายว่าจิตใจรวนเรไม่แน่นอน มักใช้ว่าผู้หญิงที่มีจิตใจไม่มั่นคง เปลี่ยนแปลงง่าย เป็นสำนวนที่เอาความเป็นจริงในธรรมชาติมาใช้ในการเปรียบเทียบ คือจับเอาภาพของหยดน้ำที่อยู่บนใบบัวหรือใบบอนมาเปรียบเทียบ ใบบัวนั้นมีลักษณะเลี่ยนลื่นไม่ซับน้ำ เวลาที่มีน้ำหยดลงมาต้องใบ น้ำนั้นจะรวมตัวกันเป็นก้อนกลม ๆ กลิ้งไปกลิ้งมาบนใบบัว มีข้อสังเกตว่า คำว่า "ใจ" ที่ใช้กันอยู่ทั่วไป มักมีคำว่า "น้ำ" ประกอบอยู่ด้วย ได้แก่ น้ำใจ น้ำใสใจจริง เป็นต้น ฉะนั้นน้ำใจที่รวนเรไม่แน่นอน เปลี่ยนแปรไปไค้เรื่อย จึงเหมือนกับหยดน้ำที่กลิ้งไปมาอยู่บนใบบัว เกิดเป็นสำนวนว่า "น้ำกลิ้งบนใบบัว" หรือ "น้ำกลิ้งบนใบบอน"

ดังปรากฏในกาถาคำฉันท์ ตอนที่พญาครุฑวิภาษนางกาถาคำว่า

"ช่วงชาน้ำใจหญิง	คือชลกลิ้งในใบบอน
ครั้นวายุพาวจร	ก็กระหลอกกระหลับหาย" ²

พญาครุฑกล่าวว่ น้ำใจสตรีนั้นรวนเรไม่มั่นคง เช่นเดียวกับน้ำที่กลิ้งอยู่บนใบบอน เพียงถูกพายุพัดผ่านก็ระเหยหายไป

¹"เรื่อง : กาถิ"... , หน้า 6.

²กาถิคำฉันท์, เลขที่ 70 ฐั 113 ฐัน 6/3 ฆัดที่ 8.

3) ความเปรียบเทียบตัวของกวี

ความเปรียบเทียบที่ยกมากล่าวดังต่อไปนี้ ไม่พบว่าเคยมีใครเปรียบเทียบ
เช่นนี้มาก่อน เข้าใจว่าน่าจะเป็นความเปรียบเทียบตัวของกวีเท่านั้น

ก) อุปมา

ในกาพย์คำฉันท์ พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงสตรีว่าเปรียบเสมือนทางผ่าน
ของคนทั้งหลาย อันได้แก่ โรงเหล้า และศาลา ผู้คนจะมาพักพิงเพียงชั่วคราว
แล้วก็ผ่านไป ไม่มีคุณค่าที่จะระลึกถึงแต่อย่างใด

... พงษ์พวกกัลยา กุลโรงสุรา ลักเลงทั้งหลาย ใครถึงใครไป
ค่าเช่าเพรางาย บหอนโศคหาย จากคนสักวัน
ประจุกศาลา ที่คนเจรจา ค่ายร้อยค่ายพัน ใครถึงใครไป
บมีค่านั้น ใจเบาใจพลัน อยาพิงสมาคม...¹

แม้จะเป็นความเปรียบเทียบที่ออกจะไม่ให้เกียรติผู้หญิงเท่าใดนัก แต่ก็ เป็น
ความเปรียบเทียบที่คมคาย มีความหมายที่แจ่มชัดและเจ็บแสบ

ข) อุปลักษณะ

ในลิลิตกาก็ คนชรรพ์บรรเลงพิณขับร้องเพลงเยาะเย้ยพญาครุฑว่า
พญาครุฑคือเรือจ้างที่เป็นพาหนะนำคนไปครองคู่กับนางกาก็ถึง 7 วัน แต่ตนต้องตัดใจ
จากมาเพราะเกรงว่านางจะมีครรภ์

เจ้าวันสมสวาสคีขึ้น	ชุกัน
เกรงเกรงอกนุชทรงครรภ์	ควนร่าง
เคจใจจากจอมขวัญ	เนตรที่ มานา
ขุนครุฑคือเรือจ้าง	จอกไซฉิมเงิน ²

การเปรียบเทียบว่าใครเป็นเรือจ้างรับส่งผู้โดยสารเช่นนี้ เข้าใจว่าไม่เคย
ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องใด นอกจากเป็นเพียงสำนวนพูดกันว่า ครุฑเปรียบเสมือนเรือจ้าง

¹กาพย์คำฉันท์, เลขที่ 70 คู่ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 8.

²ลิลิตกาก็, เลขที่ 16 คู่ 114 ชั้น 5/2 มัคที่ 2.

อาจกล่าวได้ว่า ในเรื่องสำนวนโวหาร กวีใช้พรรณนาโวหารมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกาถาคำฉันท์ รองลงไปคือบรรยายโวหารและเทศนาโวหาร ตามลำดับ ส่วนเรื่องความเปรียบนั้นพบว่า ความเปรียบที่พบมากที่สุดในกาถาคำฉันท์ ส่วนเรื่องความเปรียบประเภทอุปมา รองลงมาคือ อุปลักษณะ ตามลำดับ อุปมานั้นจะมีใช้ทั่วไปในกาถาคำฉันท์ทุกสำนวน ส่วนอุปลักษณะมักปรากฏในกาถาคำฉันท์และลิลิตกาถาคำฉันท์ แต่ก็มีใช้บ้างประปรายในสำนวนที่แต่งด้วยกลอน มีข้อสังเกตว่าความเปรียบที่ปรากฏในกาถาคำฉันท์ทุกสำนวน เหล่านี้มีทั้งความเปรียบที่ค่าเน้นตามรอยกวีโบราณ และความเปรียบที่เข้าใจว่ากวีประดิษฐ์คิดขึ้นใหม่ตามความเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและจะพบว่ากาถาคำฉันท์แทบทุกสำนวน กวีนิยมอ้างอิงถึงสำนวนไทยในลักษณะของการเปรียบเทียบหรือยกมาเป็นอุทาหรณ์ทุกครั้งที่มีโอกาส ทำให้ข้อความที่ต้องการอธิบายมีความชัดเจนและเข้าใจง่ายยิ่งกว่าเดิม

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย